

FIZIKER RÓBERT

Hét szűk esztendő(?): Az oroszán ugrani készül¹

*Fejezetek az osztrák–magyar kulturális kapcsolatok történetéből
(1963–1970)*

A második világháború utáni osztrák–magyar kapcsolatok politológusi vizsgálata a korábbi több évszázados együttélés dacára csupán az 1980-as évek elején vette kezdetét. A Zdenek Mlynař vezette osztrák munkacsoport által 1985-ben publikált, alapvetően a sajtó tudósításaira támaszkodó kötet² tanulmányai mellett a nagyon szórványos hazai kutatások elsősorban az 1945 és 1965 közötti időszakra,³ illetve Ausztria 1956-os magatartására⁴ fókuszáltak. A különleges, a polgári demokráciák és a szovjet blokk közötti érintkezésben egyedülálló módon kiterjedt, a közép-európai együttműködés erősítésében és a Kádár-kormányzat nyugati nyitási törekvéseiben meghatározó szerepet játszó kapcsolatrendszer kulturális aspektusainak feltárása is elindult.⁵

1 Révész György filmje, 1969.

2 Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn: Sonderfall oder Modell? Hrsg. Zdenek Mlynař (Projektleiter). W. Braumüller Universitätsbuchhandlung, Wien, 1985. (Österreichisches Institut für internationale Politik. Forschungsberichte 8.)

3 Több tanulmány mellett ld. Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1945–1956. Vál., szerk., jegyz., bev. Gecsényi Lajos. MOL, Bp., 2007. (= Iratok 1.), ill. Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1956–1964. Vál., szerk., jegyz., bev. Gecsényi Lajos. MOL, Bp., 2000. (= Iratok 2.).

4 *Reiner Eger*: Krisen an Österreichs Grenzen. Das Verhalten Österreichs während des Ungarnaufstandes 1956 und der tschechoslowakischen Krise 1968. Ein Vergleich. Herold, Wien–München, 1981.; *Die Ungarnkrise 1956 und Österreich*. Hrsg. Erwin Schmidl. Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 2003.; *Die ungarische Revolution und Österreich 1956*. Hrsg. Ibolya Murber–Zoltán Fónagy. Czernin, Wien, 2006.

5 *Ujváry Gábor*: Tudományszervezés – történetkutatás – forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történeti Intézet. Győr–Moson–Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 1996. (1945 utáni kitekintéssel); *Murber Ibolya*: A bécsi Collegium Hungaricum újjászervezése (1963). *Levéltári Szemle* 55. (2005) 4. sz. 26–40., ill. *Tóth Imre*: Randevú a külvilággal. Osztrák–magyar kulturális (?) találkozások a kádári hatalomgyakorlás fénykorában. Elhangzott a „Magyarságkép a kultúrdiplomáciában” c. nemzetközi tudományos konferencián, Pécsi Tudományegyetem, 2010. Ezúton köszönöm a szerzőnek, hogy a megjelenés előtt álló kéziratot rendelkezésemre bocsátotta.

Az Ausztria felé irányuló, a közös múlt iránti nosztalgián⁶ és józan megfontolásokon⁷ nyugvó kulturális diplomácia történetében nem a kapcsolatok bővítésének háttérét megeremtő 1960-as évek hozták a leglátványosabb eredményeket, hiszen a Bécsi Egyetem Finnugor Intézete 1974-ben jött létre, a két állam közötti kulturális-tudományos egyezményt 1976-ban írták alá és csak 1978-ban született megállapodás – a kulturális kapcsolatok elmélyítését is elősegítendő – a vízumkényszer eltörléséről, 1980-ban pedig az idegenforgalmi együttműködésről.⁸ A két szimbolikus dátum, a bécsi Collegium Hungaricum (CH) 1963. november 12-ei újrainyitása, és 1970. április 21., az osztrák „keleti politika” atyjának tekintett Bruno Kreisky vezette szociáldemokraták kisebbségi (majd 1971. november 4-től koalíciós) kormányának beiktatása között eltelt hét szűk(?) esztendő kultúrpolitikai történéseinek bemutatása akkor is fontos, ha rögzíthetjük, hogy nem előzte meg és nem is követte hét bő esztendő, és legfeljebb az állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy a Trianontól a rendszerváltozásig tartó hét évtizedben nagyjából hétévenként legalább történt valami a kulturális fronton.

A badeni levéltári egyezmény⁹ aláírása után 1927-től két levéltári delegáció kezdte meg bécsi működését. Az 1934-ben igazgatói szinten összevont Bécsi Magyar Történeti Intézet és a Collegium Hungaricum irányítását 1935-ben, a későbbiekben csak részben végrehajtott magyar–osztrák kulturális együttműködési egyezmény megkötésének évében vette át Miskolczy Gyula, aki az 1942-ben, Hóman Bálint miniszterségének utolsó évében készült jegyzékben felsorolt 64 külföldi magyar kulturális és tudományos képviselőt egyik legfontosabbja élén állt.¹⁰ 1948-tól az intézet és a Collegium Hungaricum szüneteltette tevékenységét, és 1949-től a külföldi kulturális munka irányítását az „inkább titkosszolgálati, mintsem kulturális jellegű”¹¹ és a háttérfunkciót ellátó szerepet csak fokozatosan megtaláló Kultúrkapcsolatok Intézete (KKI) vette át. Újabb hét év múlva tárgyalások kezdődtek a magyar kultúrhistoriai múlt szerves részét képező bécsi Testör-

6 A két állam azért is találhatott egymásra, mert közös volt bennük „a muzealizálódott múlttól való megszabadulás élménye”. Mindkét országban „volt elegendő ok az elhallgatásra, ahogy persze lett volna a kitartó emlékezésre is”. *György Péter: Kádár köpönyege*. Magvető, Bp., 2005. 50.

7 Bécs diplomáciai rangját számos itt működő nemzetközi szervezet adta, amelyek százhusz hírügynökséget és tudósítói irodát vonzottak a városba. *Tóth I.:* i. m. (5. jz.).

8 A két állam 1955 és 1985 között aláírt mintegy félszáz megállapodásának listáját külön mellékletben közli *Die Beziehungen* i. m. (2. jz.) 163–167.

9 *A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötté (1918–1926)*. Szerk., bev. Ress Imre. MOL, Bp., 2008.

10 A két világháború közötti magyar kultúrdiplomácia ausztriai vonatkozásaihoz ld. *Ujváry Gábor: A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Ráció, Bp., 2010. (Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének kiadványai 1.) vonatkozó részeit. A CH második világháború utáni működésének vázlatát ld. *Stier Miklós: Collegium Hungaricum Vindobonense. Iskolakultúra* 4. (1994) 3. sz. 37–46.

11 *Beke Mihály András: Hunok Európában. Gondolatok a magyar kulturális diplomáciáról*. Kecskeméti Lapok, Kecskemét, 2010. (Magyar Múzsza Könyvek) 53.

palota értékesítéséről. A Collegium Hungaricum 1963-as újrainyítása¹² után 1970-re teremődtek meg a további közeledés osztrák belpolitikai feltételei,¹³ amelynek eredményeként az 1977-ben ratifikált kulturális együttműködési megállapodás értelmében Osztrák Kulturális Intézet kezdte meg működését Budapesten. A kulturális kapcsolatok zavartalan bővítését segítette elő, hogy 1984-ben az egyetemi tanulmányokra jogosító érettségi bizonyítványok kölcsönös elfogadásáról született egyezség, majd nem sokkal később a felsőfokú végzettségek és az akadémiai fokozatok ekvivalenciáját szabályozták a két állam képviselői.¹⁴

Szerelmesfilm.¹⁵

A „kertek alatti szeretkezésektől”¹⁶ a „jósomszédi kapcsolatig”¹⁷

Kádár János, az MSZMP KB első titkára 1967 májusában a két ország kapcsolatát „érdekházassághoz hasonlította, amelyre a felek józan megfontolásokkal lépnek, összeszoknak, s később esetleg összemelegednek”.¹⁸ „Sok porcelán”¹⁹ tört össze az évek során, de ezeket – ha nem is könnyen – mindig sikerült összeragasztani, ráadásul a diplomáciai kapcsolat formális helyreállítása (1948) utáni „kritikus” hetedik években, 1955-ben és 1962-ben is sikerült új életet, frissességet lehelni az egyre inkább „összemelegedő” (házas)társi viszonyba, 1969-ben pedig írásban is megerősítették a kapcsolat folytatásának szándékát.

A két ország kapcsolatai a második világháború után problémamentesnek tűntek. A hullámvölgyeket²⁰ Ausztria korlátozott szuverenitása mellett alapvetően nemzetközi és az ezzel összefüggő magyar belpolitikai változások eredményezték. A hidegháború időszakában sem lehetetlenült el a kulturális diplomácia mozgásteré, bár a liberális és a szocialista kultúrafelfogás ütközése és a Kulturkapcsolatok Intézete által alkalmazott kézi vezérlés a kulturális kapcsolatok tervezése és finanszírozása területén erősen behatárolta azt.²¹ A KKI hivatalos feladata a kulturális, tudományos és művészeti kapcsolatok ápolása, a kultu-

12 A Testőrpalota eladásáról és az újrainyítás körülményeiről ld. *Mádl Antal*: Volt egyszer egy testőrpalotánk. Vázlat a bécsi Collegium Hungaricumról. Új Horizont 22. (1994) 4–5. sz. 81–92.

13 *Sipos Péter*: Magyarország mozgásteré a nagyhatalmi politikában, 1956–1985. História 33. (2011) 1–2. sz. 13.

14 Ld. az 8. jz.-et.

15 Szabó István filmje, 1970.

16 Magyar Országos Levéltár (Budapest; = MOL) 288. f. 5/258. ó. e. MSZMP Politikai Bizottság jegyzőkönyve, 1962. február 20. (ld. www.digitarchiv.hu).

17 MOL XIX-J-1-j Külügyminisztérium (= KÜM) 1965 Ausztria 24. doboz, 10–135. 005015/64.

18 MOL XIX-J-1-j KÜM 1967 Ausztria 20. doboz, 00947/12. Nagy Lajos tolmács feljegyzése, 1967. május 31.

19 Iratok 2. 111. Puja Frigyes követ jelentése, Bécs, 1958. június 25.

20 Az osztrák–magyar reláció 1945 és 1965 közötti történetének főbb állomásait ld. *Gecsényi Lajos*: Világrendszerek határán. Ausztria és Magyarország 1945–1965. História 33. (2011) 1–2. sz. 3–8.

21 Erről bővebben ld. *Nyusztay László*: A kulturális diplomácia. In: Szakdiplomáciai tanulmányok. BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Bp., 2000. 95–118.

rális egyezmények előkészítése és végrehajtása mellett a magyar kultúra külföldi népszerűsítése volt.²² A szovjet mintára létrehozott szervezet vezetői munkatársaik politikai megbízhatóságának ügyében minden esetben előzetesen – szükség esetén utólagosan is – kikérték az illetékes szervek állásfoglalását.²³ Sőt az ösztöndíjasok ügyeivel „SZT. állományú elvtárs” foglalkozott.²⁴ Az ideológiai-politikai különbségeket is nehéz volt leplezni. A két állam szakembereinek részvételével zajló közös tankönyvrevíziós munkálatok során Thomas Chorherr újságíró fogalmazott meg egyértelmű kritikát. Eszerint a magyarok a „vasfüggönyért a népek börtöne” csereügyletet javasolták, de „a könyvekből csak akkor tűnhet el a vasfüggöny, ha az valójában el is tűnik”.²⁵

1956 májusában Puja Frigyes bécsi követ arról panaszkodott, hogy – a viszony javításának deklarált célja dacára – általában a követségnek kell „lépésről lépésre kiharcolnia a kulturális kapcsolatok előmozdítását a »nem megy« távirati stílusú válaszokkal operáló bürokráciával szemben”.²⁶ Egy év múlva – miközben a politikai kapcsolatok a mélypontra sülyedtek²⁷ – Szergej Lapin, a Szovjetunió bécsi nagykövete azt ajánlotta Pujának, hogy a magyarok is kövessék az ő példájukat. A szovjet vezetés sem hajlandó olyan helyzetbe kerülni, hogy „az osztrákok azt higgyék, csak a Szovjetunióknak fontosak a kulturális kapcsolatok, és azt az osztrákok elutasíthassák, ők diktálhassanak”.²⁸ Nem sokkal később pedig az az ukáz érkezett Lapintól, hogy „igyekezzünk az osztrákoknak lehetővé tenni, hogy közeledhessenek felénk”.²⁹

Egy 1961 elején született külügyminisztériumi feljegyzés szerint egyedül a szívs magyar munkának volt köszönhető, hogy a kulturális kapcsolatok „nem jutottak zsákutcába”.³⁰ 1961 áprilisában a Külügyminisztérium Kollégiuma, 1962 márciusában pedig kormányhatározat foglalkozott a két ország közötti kapcsolatok javításának irányelveivel.³¹ A Politikai Bizottság 1962. februári ülésén Fock Jenő

22 *Ujváry Gábor*: „A magyar kultúra külföldi őrszemei”. A magyar kulturális és tudományos külpolitika és a külföldi magyar intézetek, tanszékek és lektorátusok. In: *Stratégia és kultúra. Kulturális külpolitika az új kihívások tükrében*. Szerk. Éger György–Kiss J. László. Teleki László Alapítvány, Bp., 2004. 61.

23 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 II–701.2. 2388/Sz/1966. Rosta Endre levele, 1966. augusztus 4.

24 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Budapest; = ÁBTL) 3.2.3. Mt–381/1. „Mecseki” hozzáfűzése „Gregor” jelentéséhez, Bécs, 1968. március 6.

25 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 II–701.2. 12. doboz, 005697/1. Marosi József főelőadó feljegyzése, Budapest, 1966. május 28.

26 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XV–141 004664/1956. Puja Frigyes bécsi követ jelentése, Bécs, 1956. május 4.

27 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 140./sz. t. 1957. Puja Frigyes felterjesztése, Bécs, 1957. augusztus 7.

28 *Iratok* 2. 44. Puja Frigyes követ jelentése, Bécs, 1957. január 23.

29 *Uo.* 69. Puja Frigyes követ jelentése, Bécs, 1957. október 10.

30 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XV–151 001803/2/1961. Feljegyzés, 1961. február 9.

31 3061/1962. sz. kormányhatározat (1962. március 7.), ill. a Külügyminisztérium Kollégiumának 6/1961. sz. határozata (1961. április 24.). MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 25. doboz, 10–135, 00145/5/62. Péter János levele, 1962. május 7.

miniszterelnök-helyettes arról beszélt, hogy „túl sok, amit csinálni akarunk” és az osztrákok „játékszernek tekintenek bennünket”. Kádár János szerint „mi sokat kezdeményezünk, ők pedig sokat visszautasítanak”. Ezért nehezen visszautasítható, nyilvános javaslatokat kell tenni, főleg kulturális téren.³² 1963 augusztusában a fejlődő kapcsolatokat osztrák részről még mindig „hátráltatás, visszatartás”³³ jellemezte. 1963 nyarán a Soproni Ünnepi Hetek idejére a „rendes” és a „víkendvízum” mellett a bécsi magyar követségen és az államhatáron bevezették az azonnal kiadható, egy napra érvényes beutazási engedélyt is, amellyel a magyar fél jelentős politikai és gazdasági hasznot regisztrálhatott.³⁴

Sokáig maximum szimbolikus jelzésekig jutottak el az osztrákok. Bruno Pittermann alkancellár például azt hangoztatta budapesti látogatása előtt, hogy Ausztria 1945 után három szövetségi elnökéből kettő Magyarországon született.³⁵ Ez akkor is hozzájárulhatott a jó légkörhöz, ha nem igaz: az újszónyi születésű Theodor Körner mellett mind Karl Renner, mind Adolf Schärf morva származású volt. A vagyoni jogi egyezmény megkötése 1964-ben a viszony általános rendeződését eredményezte, és a bécsi nagykövetség véleménye szerint az egyre intenzívebb ausztriai magyar kulturális tevékenység Ausztriát is hasonló munkára ösztönözte – mindezt persze a volt Monarchia országaival való együttműködés keretében³⁶ és a fellazítás céljával.³⁷ Az 1918 előtti együttműködés valamilyen formában történő újjáélesztése a magyar külügyi vezetéstől sem volt idegen. Péter János párizsi látogatásán megemlítette Thomas Schreiber magyar származású francia diplomáciai újságírónak, hogy Magyarország szeretne Ausztriával, Csehszlovákiával és Jugoszláviával minél szorosabb kapcsolatot teremteni, noha ezek az államok nem tartoznak azonos szövetségi rendszerbe. Schreiber nevetve azt válaszolta, hogy ha jól emlékszik a középiskolában tanultakra, ezek az országok valaha ugyanoda tartoztak. „Péter visszanevet, és ezt mondja: Hova jártál fiam? Mondom, a budapesti Kölcseybe. Mire ő: Hát jól tanították a történelmet.”³⁸

32 MOL 288. f. 5/258. ő. e. MSZMP Politikai Bizottság jegyzőkönyve, 1962. február 20.

33 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XV–142 845/sz. t./1963. Ács Erzsébet követségi tanácsos jelentése, 1963. augusztus 7.

34 *Krahulcsán Zsolt*: A be- és kiutazások állambiztonsági- és pártellenőrzése (1956–1964). Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata 2010/1. http://betekinto.hu/2010_1_krahulcsan. (Az utolsó letöltés ideje: 2011. júl. 27.)

35 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 23. doboz, 00652/1965. Jelentés a Barcs Sándor vezette magyar újságíró küldöttség 1964. november 16–december 4. közötti ausztriai útjáról, Bécs, 1965. január 6.

36 A magyar fél ezzel szemben Ausztria és a vele határos három szocialista ország viszonylatában (osztrák–jugoszláv–csehszlovák–magyar együttműködés keretében) javasolta a kapcsolatok fejlesztését. MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 25. doboz, 10–135 00425/7. Sebes István nagykövet 10/7/1965. sz. t. jelentése, Bécs, 1965. január 23.

37 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 24. doboz, 10–135 00425/1965. 3. sz. tájékoztató, 1965. március 26.

38 *Garadnai Zoltán*: Péter János külügyminiszter franciaországi útja (A De Gaulle-i Európa-politika magyarországi értelmezései). Levéltári Közlemények 74. (2003) 135.

Az 1964. őszi külügyminiszteri találkozó³⁹ előtt a magyar fél örömmel konstatálta, hogy „mind tartalmilag, mind számbelileg fokozódtak [!] a kapcsolatok”.⁴⁰ A tárgyalásokat figyelemmel kísérőknek az volt az érzése, hogy a kapcsolatok terén sok mindent be akartak pótolni – a korábbi két évtized magyar kezdeményezései dacára főleg az osztrákok.⁴¹ A kulturális megbeszéléseken végig ők kezdeményeztek, a magyar fél udvarias, de csendes vendéglátónak bizonyult. Az erről szóló feljegyzés tele van ilyen kitételekkel: „javaslatot tett”, „javaslatot kért”, „támogatja”, „példának hozta fel”, „felvetette”, „jónak látná”, „megígérte”, „reményének adott kifejezést”, „szívesen venné”.⁴² Jellemző, hogy Alfred Weikert tanácsos 1964. november 10-én kelt levelében már egy sor, időközben elintézett vagy folyamatba tett ügyet említett az immár nagykövetségi szintre emelt államközi (kulturális) kapcsolatok terén.⁴³

A Péter János bécsi tárgyalásait (1965. április 7–10.) előkészítő anyagról szóló jelentés 4. pontjában szintén csak osztrák javaslatok találhatók.⁴⁴ A magyar fél úgy magyarázta újabb passzivitását, hogy „nem kívánunk most sok új javaslatot tenni – bár ilyenek is volnának”.⁴⁵ Egyetlen tervezet, egy barátsági és együttműködési egyezményé jutott el a külügyminiszter asztalára, amely a tudományos akadémiák közötti összekötő szerepet ellátó, illetve a kulturális kapcsolatok koordinálását és fejlesztését irányító kulturális vegyes bizottság létrehozását javasolta.⁴⁶ Utóbbit Bognár József, a KKI elnöke nem tartotta célszerűnek, mert az „hátráltatná” az ausztriai magyar kulturális tevékenységet.⁴⁷ A bécsi kulturális megbeszéléseken aztán a Vályi Gábor KKI-osztályvezető vezette delegáció – a kormány március végi határozata értelmében⁴⁸ – megtámaszkodott és összesen 21 pontos javaslatot terjesztett elő, többek között a bécsi magyar tanszék, illetve a magyar vendégtanár kérdését: „Az együttműködés fokozására irányuló javaslatok tőlünk származtak, az új témák zömét mi vetettük fel.”⁴⁹ Az 1965 májusában egy előző évi minisztertanácsi határozat alapján összeült Tárcaközi Bizottság akciótervet vitatott meg. Aztán fél év múlva megállapították, hogy „viszonylag

39 Osztrák levéltári anyagok felhasználásával dolgozta fel a látogatást *Soós Katalin*: Dr. Bruno Kreisky osztrák szövetségi külügyminiszter budapesti látogatása és tárgyalásai (1964. október 29–november 1.). *Múltunk* 46. (2001) 4. sz. 187–212.

40 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 24. doboz, 10–135 005015/64.

41 *Erich Bielka*: Österreich und seine volksdemokratischen Nachbarn. In: *Die Ära Kreisky. Schwerpunkte der österreichischen Außenpolitik.* Hrsg. Erich Bielka–Peter Jankowitsch–Hans Thalberg. Europa, Wien–München–Zürich, 1983. 222.

42 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 24. doboz, 10–135 005015/64. Vályi Gábor KKI-osztályvezető jelentése, 1964. november 2.

43 Uo.

44 Uo. 00425/1965. Jelentés az MSZMP PB tagjainak, 1965. március 11.

45 Uo.

46 Uo. Barátsági és együttműködési egyezménytervezet, 1965. március 11.

47 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 10–135, 00425/27. Bognár József levele, 1965. március 19.

48 Uo. 00425/41. A Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány 1965. március 31-i, 3116/1965. sz. határozata.

49 Uo. 00425/43. Vályi Gábor jelentése.

nagy” a lemaradás az akciótervben foglaltak és a bizottsági ülésen elhangzottak között.⁵⁰

Az 1966-os ausztriai választások kisebb szélcsendet eredményeztek, és az osztrák fél egy ideig csak „a megértésről szóló általános szólamok özőnével operált”.⁵¹ Rosta Endre, a KKI ügyvezető elnöke az osztrákok „szűk körű, úgyszólván elenyésző” magyarországi aktivitását is magyar kezdeményezések eredményének tudta be.⁵² A szólamok ellenére az 1966. májusi budapesti Bécs-kiállítás és Budapest bécsi bemutatkozása 1967 áprilisában⁵³ nem csupán a két főváros, hanem a két ország javuló politikai és kulturális kapcsolatait is jelezte. 1966 decemberében – a háború után először – osztrák parlamenti képviselőcsoport,⁵⁴ majd nem sokkal ezután – a nyugati kormányfők közül elsőként – Klaus kancellár látogatott Magyarországra. Az osztrák vezető tiszteletére eljátszott Rákóczi-induló sem zavarta meg a tárgyalásokat.⁵⁵ Klaus a „kis konkrét lépések” politikája,⁵⁶ illetve a kultúrdiplomácia elvi megalapozását és szervezeti megerősítését célzó politika jegyében jelezte Ausztria „határozott igényét” egy budapesti Osztrák Intézet felállítására, rendszeres megbeszéléseket javasolt a kulturális kérdések tisztázására a két fél hivatalos képviselői között⁵⁷ és megállapodást kötött egy műszaki-tudományos együttműködési egyezmény tető alá hozásáról. 1967 októberében Grazban, illetve 1968 májusában Pécsen, a Wiener Institut für Österreichkunde és az MTA Történettudományi Intézete szervezésében közös történelmi szimpózium lebonyolítására került sor az 1867-es kiegyezés századik évfordulója alkalmából.⁵⁸ Grazban és Salzburgban magyar hetet rendeztek.⁵⁹

A KKI összefoglalója szerint 1967, a legeredményesebb év⁶⁰ után 1968 „csendesebb és kevésbé látványos” évnek bizonyult, bár májusban sor került a „mérsékelt sikert” hozó bécsi magyar filmhétre,⁶¹ júniusban hagyományteremtő

50 Uo. 6/VI./1965. VI. Területi Osztály feljegyzése, 1966. január 11.

51 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 10–134 004156/6.

52 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 19. doboz, 001852/20. Rosta Endre levele, Budapest, 1967. április 13.

53 Uo. 001852/36. Összefoglaló Ausztriáról és a magyar–osztrák kapcsolatokról, Budapest, 1967. május 16.

54 *Szirtes I. János*: A magyar–osztrák kapcsolatok fejlődése. Külpolitika 8. (1981) 5. sz. 96.

55 *Hans-Georg Heinrich*: Die Entwicklung der österreichisch-ungarischen Beziehungen. In: Die Beziehungen i. m. (2. jz.) 31.

56 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 19. doboz, 003288/3. A bécsi nagykövetség 23/3/sz. t. 1967. sz. jelentése, 1967. július 25.

57 Uo. 001852/36. Összefoglaló Ausztriáról és a magyar–osztrák kapcsolatokról, Budapest, 1967. május 16.

58 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00389/3. Összefoglaló jelentés, 0029/14/68. Budapest, 1968. február 20.

59 Uo.

60 MOL XIX–J–1–j KÜM 1969 Ausztria 20. doboz, 00980. Ausztriai munkaterv, 1969. Budapest, 1968. december 12. 0029–8/II/196.

61 Egy filmre átlagosan 88 néző jutott. A premierfilm, az *Egy szerelem három éjszakája* vetítése során felcserélték a tekerceket. Osztrák költségen három, németül nem beszélő magyar újságíró

jelleggel hangversenyt rendeztek Fertődön,⁶² Budapesten járt a bécsi Városháza delegációja, júliusban pedig a kufsteini várban nyílt meg a magyar emlékmúzeum. Több magyar kezdeményezés, így a bécsi egyetem magyar tanszékének kérdése az 1968-as csehszlovákiai bevonulás, illetve az osztrák közvélemény nyomása és az ellenzéki szocialisták támadásai miatt halasztódott későbbre. Az osztrákok egy ideig nem kívántak „látványos kézfogásokra”⁶³ sort keríteni, 1969 májusára tolódtott Fock Jenő ausztriai látogatása is. Ennek ellenére 1968 novemberében sor került az ipari, tudományos és műszaki együttműködésről szóló jegyzőkönyv aláírására, megindult a burgenlandi kapcsolatok hivatalos építése, és dr. Hajdú Péter (1923–2002) akadémikus, a finnugor-uráli nyelvészet kutatója személyében magyar vendégprofesszort hívtak meg a bécsi egyetemre.⁶⁴ Fock Jenő miniszterelnök bécsi nemzetközi sajtóértekezletén kijelentette, hogy az osztrák kulturális tevékenység Magyarországon körülbelül egyötöde az Ausztriában folytatott magyar kulturális tevékenységnek. Ezen változtatni kell, mivel „sohasem szerette az egyoldalúságot a kölcsönös kapcsolatokban”.⁶⁵ Első lépésként a tudományos és műszaki együttműködésről írtak alá majdnem három évvel később hatályba lépett egyezményt.⁶⁶

Franz Jonas osztrák köztársasági elnök 1970. június 15–19. közötti hivatalos magyarországi látogatása után az MSZMP KB kibővített ülése azt állapította meg, hogy a kétoldalú kapcsolatok az utóbbi években „nagy mértékben fejlődtek”.⁶⁷ Erich Bielka szerint a két állam szomszédsági kapcsolatai sem a Monarchia, sem a két világháború között nem voltak annyira feszültségmentesek, mint a 1964-es fordulatot követő másfél évtizedben.⁶⁸ A magyar felet csak az zavarta, hogy az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején az osztrák–magyar kulturális viszonylatban megerősödő és ideológiailag károsnak tartott decentralizáció eredményeképpen a CH Magyarország ausztriai kulturális jelenlétének egyre kisebb százalékát reprezentálta, a KKI-val egyeztetett rendezvények száma sem haladta meg a 25%-ot.⁶⁹

vett részt a filmhét eseményein. MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00389/8. Simó Jenő 13/12/sz. t./1968. jelentése, Bécs, 1968. június 4.

62 Uo. 00389/9. Simó Jenő 13/16/sz. t./1968. jelentése, Bécs, 1968. június 9.

63 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 15. doboz, 003276/3. Simó Jenő 5/17/sz. t./1968. jelentése, Bécs, 1968. október 18.

64 MOL XIX–J–1–j KÜM 1970 Ausztria 23. doboz, 00944/1. Összefoglaló jelentés, 1969. Budapest, 1970. március 20. Rosta Endre levele, 1970. május 5. 0029/16–1/II/1970, melléklet.

65 Magyar Külpolitikai Évkönyv 1969. 151.

66 *Toni Kofler*: Kulturbeziehungen und Kontakte zwischen Österreich und Ungarn. In: *Die Beziehungen i. m. (2. jz.)* 116.

67 MOL 288. f. 4/107–108. ó. e. MSZMP KB kibővített ülése, 1970. július 15–16.

68 *Bielka, E.*: i. m. (41. jz.) 224.

69 MOL XIX–J–1–j KÜM 1973 Ausztria 28. doboz, 0051282596–2606. A bécsi magyar nagykövetség jelentése, Bécs, 1973. december 20. Idézi: *Tóth I.*: i. m. (5. jz.).

Megszállottak.⁷⁰Az osztrák jogásztrió és „Pannónia felfedezője”⁷¹

Bár a két ország közötti kapcsolatok javításáért sokat tettek a követek/nagykövetek is (osztrák részről Simon Koller⁷² és Kurt Enderl, magyar részről a bécsi külképviselet élén álló Sebes István⁷³ és a korábban is kulturális területen tevékenykedő Simó Jenő,⁷⁴ illetőleg Ács Erzsébet⁷⁵ kulturális attasé, rövid ideig a CH igazgatója), de a tárgyalt időszak kulturális külpolitikájának formálásáért legtöbbit négy osztrák, három jogász és egy történész tett.

Az osztrák keleti politika és egyben a kulturális külpolitika atyja Bruno Kreisky volt. A „személy szerint a kommunisták ellenfele és meggyőződéses szociáldemokrata” politikus belátta, hogy a keleti blokk társadalmi rendszerének megváltoztatása irreális vállalkozás lenne, és az Európa szívében fekvő semleges Ausztriának ebből kiindulva az lehet az egyetlen helyes politikája, ha őszinte jó viszonyra törekszik szomszédaival, köztük „különösen Magyarországgal is”. Igaz, a kapcsolatok fejlesztésének fontossági sorrendjében hazánk csak Jugoszlávia, Lengyelország és Csehszlovákia után következett. A külügyminiszter azt is kifejtette, hogy ez nem a reakciós, konzervatív, Duna-völgyi történelmi misszió felújítása és nem a Kelet és Nyugat közötti hídszerep felvállalása,⁷⁶ hanem józan pragmatikus politika.

Az igen olvasott Kreisky az 1965. július–augusztusban rendezett klessheimi nemzetközi diplomatasemináriumon tartott előadásában a svájci Carl Doka

70 Makk Károly filmje, 1961.

71 Fred Sinowatz, a burgenlandi tartományi kormány kulturális tanácsosának elnevezése. *Jakob Perschy*: Es zählte, was bleibt. Kulturpolitische Maßnahmen und ihre Ergebnisse. In: Burgenland. Vom Grenzland im Osten zum Tor in den Westen. Hrsg. Roland Widder. Böhrlau, Wien–Köln–Weimar, 2000. (Geschichte der österreichischen Bundesländer seit 1945) 191.

72 Koller felesége így jellemezte a nagykövetet Beck István külügyi osztályvezető előtt: „Maga is férjem dinamizmusának áldozata lett. Sajnos ez a dinamizmus nem mindig ott mutatkozik, ahol arra valóban szükség lenne.” MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 25. doboz, Beck István feljegyzése. 121/VI./1966. 1966. május 19.

73 Sebes támogatta, hogy a budapesti Osztrák Intézet felállítása után kulturális egyezmény szülessen a két ország között. MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 25. doboz, 10–135. 00360. Osztályértekezlet, 1964. február 19. Ugyanakkor az egyetemi és zenei kapcsolatokat azért preferálta, mert ezen a két területen a „legkevésbé káros, illetve bizonyos mértékben számunkra hasznos kihatással lehet” az osztrákok magyarországi kulturális tevékenysége. MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 27. doboz, 10–781. Sebes István 12/5/1966. sz. t. jelentése, Bécs, 1966. március 18.

74 Több kiadó, köztük az Európa igazgatósága után lett bécsi nagykövet, hazatérése után művelődési miniszterhelyettes, majd a Színház- és Filmművészeti Főiskola rektora volt.

75 Az 1966. október elejéig befutott 211 bécsi jelentésből 31 a kulturális és sportterületről szólt, ezeket előadóként főleg Ács Erzsébet jegyezte. MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 19. doboz, 003288/4.

76 MOL XIX–J–1–j KÜM 1969 Ausztria 18. doboz, 00651/1. Simó Jenő jelentése, Bécs, 1969. május 22.

alaplóművére⁷⁷ hivatkozva a kulturális külpolitika fontosságára hívta fel a figyelmet. A külügyminiszter szerint az európai integrációnak gazdasági és kulturális értelemben is meg kell valósulnia. A nemzetközi kulturális együttműködés korában igazi demokratikus kultúréletet kell teremteni, nem látszatkultúrát exportálni. Az osztrák diplomácia irányítója szerint Ausztria az elsők között ismerte fel a népek egymáshoz közeledésének szükségességét és hasznosságát. „Az Ausztria és a szomszéd államok között megkezdett normalizációs és stabilizációs folyamatot a kulturális kapcsolatok elmélyítésével kívánjuk tovább mélyíteni és emberivé tenni” – ismertette a KKI összefoglalója a beszédet.⁷⁸

Mindehhez a nagypolitikai előfeltételt az biztosította, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1961-es Bécsi Konvenciója a kulturális diplomáciát – a politikai, gazdasági és védelmi kooperáció mellett – a külpolitika negyedik dimenziójává, az önálló diplomáciai ágazat szintjére emelte.⁷⁹ A konvenció értelmében a diplomácia egyik alapvető célkitűzése az lett, hogy előmozdítsa az államok közötti baráti kapcsolatokat a kulturális és tudományos kapcsolatok fejlesztése útján.⁸⁰ Azaz – David Cauter brit író-történész szavaival – a hidegháborúban a nagypolitikai ellentétek le- és kijátszásának a színtere szinte mindvégig a kultúra volt és maradt.⁸¹ A szövegezésben nyilván fontos szerepet játszott az ENSZ Jogi Bizottságának osztrák tagja, az Emberi Jogok Európai Bíróságának bírójá, Alfred Verdross jogászprofesszor is.

Az 1966-os ausztriai nemzetgyűlési választásokon aratott néppárti győzelem rövid időre parkolópályára helyezte Kreiskyt, de az általa megkezdett keleti politika az ÖVP egypárti kormányzása alatt is folytatódott. A különbség a néppárti és a szocialista szándékok között annyi volt, hogy Klaus kancellár gazdasági és kulturális cseréről beszélt, Kreisky pedig fordított sorrendben, „elsősorban a kulturális, és lassabban a gazdasági kapcsolatokat” kívánta fejleszteni.⁸² A magyar fél pedig „gyümölcsöző gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatok kiépítését”⁸³ forszírozta. A sorrend itt is fontos volt. Fock Jenő panaszkodott is arra, hogy – miközben Magyarország a gazdasági kapcsolatok fejlesztésében lenne érdekelt – minden nyugati ország „elsősorban filozofálni akar velünk”.⁸⁴ A másik változás a kulturális kapcsolatok erősítése a volt Monarchia – továbbra is egy

77 *Carl Doka*: Kulturelle Außenpolitik. Berichthaus, Zürich, 1956. Magyarországon már 1936-ban megszületett a fogalom. Hankiss János egyetemi tanár azért használta helyette a kultúrdiplomácia szót, mert bár az nem elég világosan céloz a jelentésére, a kulturális külpolitika „még hosszabb és még nehezekebb”. *Hankiss János*: A kultúrdiplomácia alapvetése. Magyar Külügyi Társaság, Bp., 1937. (Időszerű kérdések – aktuális problémák 8.) 4.

78 MOL XIX-A-33-a Kulturális Kapcsolatok Intézete (= KKI) Ausztria 1965 797. doboz, 2369-1/I/65. Zimonyi Andrea főelődő levele, Budapest, 1966. február 1.

79 *Beke M. A.*: i. m. (11. jz.) 47.

80 *Nyusztay L.*: i. m. (21. jz.) 99–100.

81 Idézi *György P.*: i. m. (6. jz.) 137.

82 MOL XIX-J-1-j KÜM 1965 Ausztria 23. doboz, 00652/1965. Sebes István nagykövet jelentése, Bécs, 1965. január 6.

83 MOL XIX-J-1-j KÜM 1965 Ausztria 24. doboz, 10–135. 005015/64.

84 MOL 288. f. 5/423. ő. e. MSZMP Politikai Bizottság jegyzőkönyve, 1967. május 2.

családnak tekintett⁸⁵ – államaival, a térség földrajzi, történelmi és kulturális összetartozásának hangsúlyozása pedig magyar vélemény szerint azt a célt szolgálta, hogy Ausztria kulturális-tudományos élete „a jelenlegi szűk látókörű provincializmusból, a múltból élésből újra európai színvonalra emelkedhessen, visszaszerezhesse régi, a nyugati és keleti szellemi áramlatok találkozóhelye fontos szerepét”.⁸⁶ Ezt a dunai térségi politikát az európai gondolat, az európai államok összefogásának gondolatába ágyazva vesznek részt a szocialista országok ellen irányuló fellazító politikában.⁸⁷ Az osztrákok olvasatában ez Ausztria dunai térségi tapasztalatának (*Ostkompetenz*)⁸⁸ és az ottani népekhez fűződő évszázados kapcsolatok, „a szokásos tam-tam és grenadírmars”⁸⁹ újjáélesztését jelentette. A nyugati politikai és gazdasági integrációs politikát „közép-európai regionalizmussal” egyensúlyozták ki.⁹⁰

1966. május 25-én döntés született a külföldi kulturális-tudományos tevékenység koordinálásának átalakításáról⁹¹ és az oktatásügyi minisztérium VII. főosztályának létrehozásáról. A kijelölt vezető, a Néppárt külpolitikai szakértője, Franz Karasek a külügyminisztériumból érkezett, és a két minisztérium között egyfajta közvetítői és a kulturális kapcsolatokra szánt költségvetési összeg felett diszponáló szerepet látott el. A jogász végzettségű politikus az új, kedvező Ausztria-kép kimunkálása során előnyben részesítette a „szűkebb körben, de sok gondolattal, semmint a nagy plénum előtt, kevés haszonnal” zajló tanácskozásokat.

Theodor Piffel-Perčević külügyminiszter ezzel összhangban úgy vélte, hogy szakítani kell az „Alpoktól övezett múzeum” sztereotípiájával és Arthur Schopenhauer véleményével is, miszerint az osztrákok „az életüket bécsi Sängerknabenként kezdik, a lipicai lovakhoz hasonlóan végigtáncolják és valóságos udvari tanácsosként fejezik be”.⁹² Haynal Kornél nagykövetségi tanácsosnak Karasek kifejtette, hogy nem egyszerűen az osztrák kultúra külföldi jelenlétét és a művészeti csereprogramok lebonyolítását, hanem „az osztrák külpolitika kul-

85 MOL 288. f. 4/88. ő. e. MSZMP KB kibővített ülés, 1967. június 23.

86 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 27. doboz, 005203. Surányi László ideiglenes ügyvivő 1966. november 4-i jelentése, másolat.

87 MOL XIX–J–1–j KÜM 1970 Ausztria 23. doboz, 00944/1. Összefoglaló jelentés, 1969. Budapest, 1970. március 20. Rosta Endre levele, 1970. május 5. 0029/16–1/II/1970, melléklet.

88 Kiss J. László: Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában. In: Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában. Szerk. Kiss J. László. Teleki László Alapítvány, Bp., 2003. 23.

89 Karl Renner fogalmazott így 1947 tavaszán Bartók László követnek. Iratok 1. 130.

90 Kiss J. László: A birodalomtól az integrált kisállamig. A „német nemzetől” az osztrák nemzetig az EU-ban. In: Nemzeti identitás i. m. (88. jz.) 66.

91 1966 előtt Alfred Weikert oktatásügyi főosztályvezető és Alexander Auer, a külügyminisztérium bilaterális kulturális kapcsolatokért felelős szekciófőnöke között oszlott meg a feladat és a felelősség. Mindketten tagjai voltak a Kreisky vezette, 1964 őszén Budapesten járt osztrák kormánydelegációnak. MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 24. doboz, 10–135. 005015/64.

92 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00389/7. Simó Jenő 3/3/sz. t./1968. sz. jelentése.

turális eszközökkel való fokozottabb, erőteljesebb szolgálatát” szeretné elérni. Magyarország azon országok közé tartozik, ahol Ausztriának különleges érdekei és meghatározott feladatai vannak. Ennek keretében tervezik egy, a Monarchia történetével foglalkozó nemzetközi intézet felállítását Bécsben.⁹³ Már 1966 őszén javasolta az ENSZ égisze alatt működő „Study Group on Central and Central and East European Cultures” létrehozását.⁹⁴

Karasek Ács Erzsébet nagykövetségi tanácsos előtt is arról beszélt, hogy „sok jó és hasznos dolgot csinálunk majd együtt”.⁹⁵ Az „ideológiai koexistencia”⁹⁶ jegyében emelt szót a két világrendszer határán fekvő két ország kulturális kapcsolatainak javításáért, az Osztrák–Magyar Egyesületben (OME) is elnökségi funkciót vállalt.⁹⁷ Az 1970 tavaszán esedékes választásoktól helyzetének változását várta, ezért minden lényeges döntést a választások utáni időkre kívánt halasztani.⁹⁸ Összességében az 1970-es szocialista választási győzelem és a külügyminisztérium nemzetközi kulturális kapcsolatokat koordináló szerepének helyreállítása miatt rövid ideig formálhatta az osztrák kulturális külpolitika arculatát. Tevékenységét később az Európa Tanácsban, előbb a kulturális bizottság elnökeként, majd 1979-től főtitkárként folytatta.

A regionális (főleg Burgenland és Győr-Sopron megye, illetve Vas megye, továbbá Stájerország közötti) együttműködés atyja és motorja a burgenlandi tartományi kormány kulturális tanácsosa, Fred Sinowatz volt. Ausztria legfiatalabb tartományában a kultúra 1945 után kiemelt szerepet játszott, ehhez 1962-től jelentős kulturális költségvetés is rendelkezésre állt. Az 1964-es helyi választások után a tartomány és ezzel a kultúrpolitika irányítása a szocialisták kezébe került. A kultúrapártoló tartomány nyitottsága az „Art goes Pusztta”-mozgalom keretében művészkolóniák burgenlandi megalapítását, múzeumok építését és bővítését, a tartományi levéltár és könyvtár új épületben való elhelyezését, a műemlék- és természetvédelem támogatását eredményezte. A burgenlandi ünnepi játékok mellett az „Ethnographia Pannonica” és a mogersdorfi nemzetközi szimpózium egyenrangú félként kapcsolta be a hagyomány- és öntudatteremtő tartományt Ausztria és (Közép-)Európa kulturális vérkeringésébe.⁹⁹ Sinowatz 1971-es visszatekintésében a tartományi szintre

93 Uo. 00389/5. Simó Jenő 3/2/sz. t./1968. jelentése, Bécs, 1968. március 23.

94 MOL XIX–J–1–j KÜM 1970 Ausztria 24. doboz, 00205. Kerekes Lajos 02/1970. sz. t. jelentése, Bécs, 1970. január 5.

95 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 27. doboz, 002957/3. Surányi László ideiglenes ügyvivő 12/38/1966. sz. t. jelentése, Bécs, 1966. szeptember 22.

96 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 21. doboz, 004365. Simó Jenő 10/55/sz. t./1967. jelentése, Bécs, 1967. november 24.

97 MOL XIX–J–1–j KÜM 1969 Ausztria 17. doboz, 00539/40. Simó Jenő 5/12/1969. sz. t. jelentése, Bécs, 1969. május 8.

98 MOL XIX–J–1–j KÜM 1969 Ausztria 20. doboz, 00980/3. Simó Jenő 19/13/1969. sz. t. jelentése, Bécs, 1969. október 24.

99 *Perschy, J.*: i. m. (71. jz.) 190–195.

emelt kultúrpolitika átfogó, határokon átívelő, demokratikus és a világra nyitott jellegét hangsúlyozta.¹⁰⁰

A történészként az osztrák–magyar kapcsolatok kutatójaként is tevékenykedő kultúrpolitikus úgy vélte, hogy a pannon térség közeledési folyamata a tudomány és a kultúra segítségével hozzájárult az európai egység gondolatának erősítéséhez, a nacionalizmus és a sovinizmus háttérbe szorításához, a klisészerű ellenségek lebontásához. Kreiskyvel részben vitázva és a küldetés szótól sem visszolyogva azt is kifejtette, hogy a legkeletibb osztrák szövetségi tartomány alkalmas arra, hogy Ausztria régi missziós feladatát a keleti és délkeleti országok irányában megőrizze és új tartalommal töltsse meg.¹⁰¹ Ezt osztrák és burgenlandi kultúrpolitikai feladatnak tartotta.¹⁰² Bár a Collegium Hungaricum 1963. novemberi megnyitásán – a vagyoni jogi tárgyalások kárpótlási kérdéseinek rendezetlensége miatt – a burgenlandi kormány részéről senki sem jelent meg,¹⁰³ a kapcsolatok Sinowatz „burgenlandi évtizedében” nagyot léptek előre.

Minden lehetőséget megragadott a pannon térség kulturális kapcsolatainak elmélyítése érdekében. Elnöki posztot töltött be az 1964-ben alakult Nemzetközi Lenau Társaságban. 1970 szeptemberében a KKI a burgenlandi tartományi kormánnyal közösen rendezett kétnapos ünnepségsorozatot Mosonyi Mihály zeneszerző-zenepedagógus halálának századik évfordulóján Boldogasszony (Frauenkirchen) településen.¹⁰⁴ Theodor Kery burgenlandi tartományfőnök 1971-ben a hagyományos kulturális kapcsolatokat a jószomszédi viszony ápolásának példájaként említette.¹⁰⁵ Amikor Sinowatz Bécsbe, a szövetségi oktatásügyi miniszteri székbe távozott, felajánlotta a CH-t irányító, egyben a Bankgassén található nagykövetség kulturális tanácsosi tisztét ellátó Mádl Antalnak, hogy akár át is kiabálhat az ablakon keresztül a közeli minisztériumba, ha bármiben segítségére lehet a magyar diplomatának.¹⁰⁶

100 *Fred Sinowatz*: Kulturpolitik im Burgenland. Die Republik. Beiträge zur österreichischen Politik 7. (1971) 3. sz. 31–35.

101 *Edmund Zimmermann*: Kulturhistorisches Symposium in Mogersdorf. Volk und Heimat 22. (1969) 1. sz. 10.

102 *Süier Miklós*: A „Mogersdorf” nemzetközi kultúrtörténeti szimpózium első negyedszázadáról. Századok 129. (1995) 1424.

103 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 00475/48. Sebes István követ 1178/1963. sz. t. jelentése, Bécs, 1963. november 29.

104 Kulturális kapcsolatok kronológiája. A KKI belső tájékoztatója 1970. II. 230.

105 MOL XIX–J–1–j KÜM 1971 Ausztria 25. doboz, 00180/7. Kurtán Sándor 35/3/1971. sz. t. jelentése, 1971. május 4.

106 *Mádl Antal*: Volt egyszer egy testőrpalatánk. II. rész. Gúzsba kötve nehéz táncolni. Új Horizont 32. (2004) 1. sz. 72.

Kitörés.¹⁰⁷ A vasrácsok mögül a „mérékeltnek nevezhető tömegsiker”¹⁰⁸ felé

A magyar külügyi vezetés 1960-ban, a Collegium Hungaricum új otthonának építéséről, majd 1963-ban, az építés befejeződéséről és a CH működésének folytatásáról szóbeli jegyzékben tájékoztatta az osztrákokat.¹⁰⁹ Az első igazgató, az erdélyi szász származású Meisel János, az ELTE Természettudományi Karának oktatói és a Művelődésügyi Minisztérium főosztályvezetői posztját cserélte a CH vezetői székére.

A Collegium Hungaricum megnyitása „remélhetőleg új szakaszt jelent az Ausztriába irányuló kulturális tevékenységünkben”¹¹⁰ – írta Vályi Gábor, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének osztályvezetője fél évvel az épület megnyitása előtt. Kádár azzal utasította vissza a magasabb szintű látogatásra tett javaslatot a magyar ház megnyitásakor, hogy „már épp elég miniszter járt Bécsben”.¹¹¹ Az egészen bizonyos volt, hogy a bécsi emigráns körök szerint nagy költséggel épült, „kacsalábon forgó palotának”¹¹² nevezett monstrumban „tudományos szervek, minisztériumok útján vagy személyes összeköttetések igénybevételével rövidebb-hosszabb időre”¹¹³ igen sokan kívántak elhelyezést kapni az ösztöndíjasok számára fenntartott lakásokban. Számukra – hasonlóan a külügyi munkatársakhoz, Péter János külügyminisztert idézve – a hol-lét határozta meg a tudatot.¹¹⁴ Az első bizottsági ülésre a nyolcfősre tervezett ösztöndíjas kontingens kiválasztása tárgyában 1963 júliusában került sor,¹¹⁵ az első év munkatervében összesen 88 személy kiküldése szerepelt (ebből negyven a megnyitóra utazott), összesen 251 nap időtartamra.¹¹⁶

A CH ünnepélyes megnyitóján az osztrák külügyminisztérium nem képviselte magát, Kreisky „kimért hangú lemondó választ” küldött a meghívásra.¹¹⁷ Heinrich Drimmel oktatásügyi minisztert Alfred Weikert tanácsos helyettesítet-

107 Sándor Pál és Reisenbüchler Sándor rövidfilmje, 1964.

108 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 20. doboz, 00980/1, 24/3/1969. sz. t. Simó Jenő beszámolója, Bécs, 1969. június 26.

109 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 00475/34/sz. t./1963 57/26/T/1960. és 1012/1963. október 3. számú jegyzékek. Beck István követ beszámolója, 1963. szeptember 26.

110 MOL XIX–A–33–a KKI Általános iratok, Ausztria 1961–1963 794. doboz, 935/II./1963. Vályi Gábor levele, 1963. június 7.

111 MOL 288. f. 5/258. ó. e. MSZMP Politikai Bizottság jegyzőkönyve, 1962. február 20.

112 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 0059/9. Bende Lajos írása a Magyar Híradó 1964. július 1-jei számában, másolat.

113 MOL XIX–A–33–a KKI Általános iratok, Ausztria 1961–1963 794. doboz, 27/R-1/1963. Puja Frigyes külügyminiszter-helyettes véleménye, 1963. május 30.

114 *Mádl A.*: Gúzsba kötve i. m. (106. jz.) 69.

115 MOL XIX–A–33–a KKI Általános iratok, Ausztria 1961–1963 794. doboz, 731. II. osztály, 27/1963. Pataki János KKI-főtítkár levele, 1962. május 3.

116 Uo. 964/II./1963. A CH 1963. évi munkaterve.

117 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 00475/48. Sebes István követ 1178/1963. sz. t. jelentése, Bécs, 1963. november 29.

te. A háttérben nem csupán a két ország közötti vitás kérdések (például a vagyoni szerződés vagy a Mindszenty-ügy), illetve a szocialista Kreisky és a katolikus-konzervatív Drimmel személyi ellentétei, hanem a két minisztérium és a két koalíciós párt közötti, az osztrák külföldi kulturális politika felügyeletével kapcsolatos hatásköri vita állt. Kreisky is „akart egyet ütni”¹¹⁸ az oktatásügyi minisztériumon, Drimmel is „borsot akart törni Kreisky orra alá”,¹¹⁹ bár a két ország kapcsolatainak erősítésében tulajdonképpen egyetértettek. Emellett az osztrákok furcsállották volna, ha a magyar házat osztrák miniszter nyitotta volna meg, akiről amúgy azt sem lehetett tudni, hogy az esedékes ÖVP-kongresszusról „egészben, félig, vagy csak darabokban érkezik vissza”.¹²⁰ Így is mintegy 400 főnyi, Bécs város tudományos, kulturális és társadalmi életét képviselő vendégsegreg hallgatta Meisel János igazgató, Bognár József, a KKI elnöke, Alfred Weikert miniszteri tanácsos és Sebes István követ beszédeit, illetve az egyórás zenei műsort. Mindenesetre az oktatásügyi vezető hivatalnok részvétele „menlevelet” biztosított az osztrák kulturális személyiségeknek ahhoz, hogy a Collegium Hungaricumba „el lehessen járni”.¹²¹ Ettől függetlenül a CH első évét az osztrák hatóságok „jó értelemben vett nemtörődömsége” jellemezte.¹²²

Persze a hatásköri viták a magyar fél különböző érdekelt szervei között is végigkísérték az évtizedet. A KKI és a Külügyminisztérium közötti villongásokkal kapcsolatban Sebes István követ 1961 januárjában arról panaszkodott, hogy a különböző szervek (és itt nem a Művelődésügyi Minisztériumra gondolt, mert az ő hozzáállásukat kiemelte) a külügyi kultúrpolitikával „a gyakorlatban nem azonosították magukat, javaslatainkat figyelmen kívül hagyták vagy elfogadott javaslatainkat nem hajtották végre, megállapodott és az osztrák félnél ennek megfelelően előkészített ügyektől elálltak, vonatkozó tervpontjaik anyagi feltételeit a külügyminisztériumra hárították”.¹²³ Egy külügyi tisztviselő már 1962-ben arról dohogott, hogy a CH-t kivették a Külügyminisztérium kezéből és a tartalmi részét a KKI-nak engedték át, miközben a külügy vállalja az anyagi terheket a dologi és személyi kiadások terén.¹²⁴ A Péter János és Bognár József által aláírt és 1964. február 15-én hatályba lépett közös utasítás szabályozta a Collegium Hungaricum feladatait és működését. Eszerint elvi-politikai kérdésekben a külügy, tudományos és kulturális kérdésekben – a Külügyminisztérium útján – a KKI gyakorolja a közvetlen irányító funkciót és tart kapcsolatot a CH-val. A közvetlenül a bécsi követnek alárendelt igazgatót, továbbá helyettesét és a tudományos főmunkatársat, aki egyben a könyvtárosi állást is betölti, a külügyminisz-

118 Uo. 1138/sz. t./1963. Sebes István követ jelentése, 1963. november 9.

119 Uo. 00475/46. Sebes István követ 1216/1963. sz. t. jelentése, Bécs, 1963. november 30.

120 Uo. 00475/35./sz. t./1963. Feljegyzés, 1963. szeptember 23/24.

121 Uo. 00475/48. Sebes István követ 1178/1963. sz. t. jelentése, Bécs, 1963. november 29.

122 Uo. 0059/7. Jelentés a Collegium Hungaricum 1963–64. évben végzett munkájáról és a leszűrhető tapasztalatokról, 1964. július 7.

123 Iratok 2. 198. Sebes István követ jelentése, Bécs, 1961. január 10.

124 MOL XIX-J-1-j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV-131 001404/13/1962. Megbeszélés a Külügyminisztériumban, 1962. november 14.

ter a KKI elnökével egyetértésben nevezi ki. A kiküldetésekkel, kiállítások rendezésével, a kulturális és propagandaanyag-ellátással kapcsolatos kiadások fedezetét a KKI költségvetésében biztosították.¹²⁵

A közös utasítás a gyakorlatban rendszeres hatásköri vitákat és zavarokat eredményezett. Bognár már 1965-ben a két szervezet koordinációs munkájának erősítésére hívta fel a figyelmet a nemzetközi tudományos és kulturális tevékenység terén.¹²⁶ Az „egyeztetés nélküli irányítás” még a könyvtár kitört ablakának megcsináltatását is „majdnem lehetetlenné” tette.¹²⁷ Az említett utasítás mellett 1964 júliusában és 1965 májusában agitációs és propagandabizottsági határozat is született a külföldi magyar intézeteknek a KKI felügyelete alá helyezéséről, de ezt a Külügyminisztérium részéről mutatkozó ellenállás miatt hosszú ideig nem lehetett végrehajtani.¹²⁸ Egy 1978-ban született távlati koncepció 1968-ra teszi ezt a döntést.¹²⁹ A KKI-t az osztrákok is sokáig csak „postásként akarták felhasználni” a két külügyminisztérium között.¹³⁰

Szegénylegények.¹³¹ Pénz, pénz, pénz

A régi Testőrpalota eladása először 1949-ben, majd 1956-tól évente folyamatosan felmerült, bár készült olyan titkos előterjesztés is, amely azért javasolta a Politikai Bizottságnak az épület fő részének rendbehozatalát, mert „az ellenség számítását, hogy a Testőrpalotát a Magyar Népköztársaság elleni tevékenység központjává változtassák, keresztül kell húzni”.¹³² Marosán György államminiszter azt állapította meg az MSZMP PB 1959. júliusi ülésén, hogy az épület megtartása melletti politikai érveket kikapcsolva „egyszerű üzletről van szó”.¹³³ Aból, hogy az üzlet megvalósult, az új épület és az ausztriai magyar kultúrpolitika

125 Uo. 0059/2. A külügyminiszter és a Kulturális Kapcsolatok Intézete elnöke 1/1964. számú közös utasítása a bécsi Collegium Hungaricum feladatairól, működéséről és szervezetéről.

126 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 10. doboz, 003207/15/1965.

127 MOL XIX–A–33–a KKI Ausztria 1964 796. doboz, 261/64. Dobos Piroska könyvtáros véleménye.

128 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 II. 701.1. 12. doboz, 00282/5. Bognár József előterjesztése, Budapest, 1966. szeptember 23.

129 Tóth I.: i. m. (5. jz.).

130 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 25. doboz, 003350/14. Beck István összefoglalója, 1966. október 25.

131 Jancsó Miklós filmje, 1965.

132 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–135 004258/1. Előterjesztés a Politikai Bizottságnak, 1959. július 28.

133 A politikai bizottsági ülésen megoszlottak a vélemények a „roncs-ház” értékesítéséről vagy megtartásáról, Sík Endre szerint a Külügyminisztérium több javaslatot is tett az épület kulturális hasznosítására. MOL 288. f. 5/142. ő. e. MSZMP Politikai Bizottság jegyzőkönyve, 1959. július 28.

kezdetben nem sokat profitált. A 18 millió schillinges bevétel még az építési költségeket sem fedezte.¹³⁴

Az eredetileg a CH megnyitójaként tervezett sportkiállításon a filmek, a kiállított tárgyak és a tájékoztató anyag tele voltak hibás német feliratokkal, illetve sok helyen ezek is hiányoztak.¹³⁵ A Külügyminisztérium részéről kiküldött egyik adminisztrátor foglalta el az egyik ösztöndíjasszobát.¹³⁶ A német versek előadására azzal a megfontolással kívántak osztrák művészeket felkérni, hogy három magyar, németül jól beszélő, de „nem német szavalóművész” színész három napidíjából és szállásköltségéből két osztrák művész tiszteletdíja fedezhető. A kapcsolatok kiépítése és elmélyítése szempontjából fontos fogadások céljára rendelkezésre bocsátott költségkeret a bécsi lehetőségektől, „sőt a minimális szükségletektől is” elmaradt.¹³⁷ A CH épületében működő Osztrák–Magyar Egyesület 1964. őszi programja „devizaproblémák, lemondások és eltolódások” miatt volt labilis, a tervezetben szeptembernél és októbernél a „pillanatnyilag üres hónap” beírás szerepelt.¹³⁸ A Külügyminisztérium költségvetésében nekik biztosított támogatás kétharmada a titkár és az adminisztrátor fizetésére ment el.¹³⁹

A helyzet később sem javult. Vályi Gábor (KKI) 1965 elején közölte: „Semmi olyat nem tudunk vállalni erre az évre, ami pénzbe kerülne.”¹⁴⁰ Ugyan hozzátette, hogy elvi megállapodás köthető egy sor kérdésről, de „pénz nincs rá”.¹⁴¹ Folyamatosan trükközve próbálták az anyagi eszközöket „a súlypontokra koncentrálni”,¹⁴² de hiába sikerült az 1966-os programterv valamennyi pontját változtatás nélkül lebonyolítani, a politikai szempontoknak az „anyagi, esetleg devizális” tényezők fölé helyezése¹⁴³ nem valósult meg igazán.

Még 1969 elején is arról panaszkodik Simó Jenő bécsi nagykövet, hogy könyvtáros helyett titkárt küldenek a CH-ba, így az igazgató felesége továbbra is könyvtáros marad. Státus híján ugyanis a feleségeket alkalmazzák különböző

134 A vételár első fele 1960 áprilisában érkezett meg a Magyar Nemzeti Bank számlájára. *Ujváry G.*: Harmincharmadik nemzedék i. m. (10. jz.) 225–226.

135 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XV–151 003602/1. 970/1963. sz. t. jelentés, 1963. szeptember 7.

136 MOL XIX–A–33–a KKI Ausztria 1963 795. doboz, 1847. Surányi Imre bécsi jelentése, 1963. november 25.

137 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 0059/7. Jelentés a Collegium Hungaricum 1963–64. évben végzett munkájáról és a leszűrhető tapasztalatokról, 1964. július 7.

138 MOL XIX–A–33–a KKI Ausztria 1963 795. doboz, 1947/63.

139 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 26. doboz, 68/2/1965. sz. t. jelentés, Bécs, 1965. augusztus 26.

140 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 25. doboz, 10–135, 00425/23. Jegyzőkönyv a Tárcaközi Bizottság 1965. február 22-i üléséről.

141 Uo.

142 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 20. doboz, 001646/1. Kiss Lajos II. o. titkár osztrák relációs összefoglalója, Bécs, 1967. március 14.

143 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 25. doboz, 003322/6. Surányi László ideiglenes ügyvivő 127/1966. sz. t. jelentése, Bécs, 1966. november 2.

munkakörökbe, „hogya a pénz házon, illetve családon belül maradjon”.¹⁴⁴ Az ösztöndíjasoknak nem volt lehetőségük kulturális kikapcsolódásra, és a televízió is „csak bosszúságra adott alkalmat”.¹⁴⁵ Sőt még a társasjáték beszerzésére vonatkozó igényüket is rendszeresen elutasította a Külügyminisztérium Pénzügyi Osztálya.¹⁴⁶ Egy másfajta szegénység ékes bizonyítéka, hogy a régi Testőrpalotából hatvan egyesületi szék és a magyar iskola berendezésén kívül¹⁴⁷ csak Bessenyei György szobra minősült a „magyar tradíció” részének, de azt meg Antos István pénzügyminiszter, egyetemi tanár szerint „el lehet onnan vinni”.¹⁴⁸

Az osztrák oldalon sem volt sokkal rózsásabb a helyzet. A már 1965-ben tervbe vett bécsi magyar filmhetet „anyagi nehézségek ürügyével” mondta le az osztrák külügyminisztérium.¹⁴⁹ A Vígszínház és a Volkstheater 1967-re tervezett cserefellépése szintén osztrák „szubvencióhiány” miatt nem valósult meg.¹⁵⁰ A külföldi kulturális ügyek koordinálását átvévő Franz Karasek egy magyar nagyköveti jelentés szerint pénzügyileg is felkészült arra, hogy az intenzívebb keleti kapcsolatok érdekében nagyobb áldozatokat hozzon: „Alapjában véve kész vagyok a markomat bővebbre nyitni.”¹⁵¹ Tehette, hiszen a kulturális terület volt az egyetlen reszort, ahol nem csökkent a költségvetési előirányzat.¹⁵² Ugyanakkor ahhoz, hogy a pénzügyi fedezet rendelkezésre álljon, közös munkatervet elfogadását javasolta, mert az addigi „levélváltásos gyakorlat” nem volt kötelező erejű.¹⁵³ A kulturális intézet körüli huzavona hátterében is – a magyar halogató taktika, valamint a néppártiak és a szocialisták folyamatos torzsalkodása mellett – az anyagi eszközök hiánya és az osztrák követség korábban zárolt forintszámlájának ügye állt.¹⁵⁴

144 MOL XIX–J–1–j KÜM 1969 Ausztria 20. doboz, 00676. Simó Jenő 11/1969. sz. t. levele Rosta Endréhez, Bécs, 1969. január 17.

145 Uo. 002232. Czákó Zoltán (KKI) beszámolója, Budapest, 1969. április 29.

146 MOL XIX–A–33–a KKI Ausztria 1965 797. doboz, 1439–10/65. Nagy Jenő, a Külügyminisztérium Pénzügyi Osztályának vezetője Ács Erzsébetnek, Budapest, 1965. május 3.

147 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 001404/1962. Sebes István jelentése, 1962. március 8.

148 MOL 288. f. 5/142. ó. e. MSZMP Politikai Bizottság jegyzőkönyve, 1959. július 28.

149 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 19. doboz, 001852/20. Rosta Endre 0029/10–4/1967. számú levele, Budapest, 1967. április 13.

150 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00389/3. Összefoglaló jelentés, 0029/14/68. Budapest, 1968. február 20.

151 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 21. doboz, 001041. Beck István Rosta Endrének. Másolat a bécsi követség 1967. január 20-i jelentéséről, 1967. február 9.

152 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 27. doboz, 005203. Surányi László ideiglenes ügyvivő 1966. november 4-i jelentése, másolat.

153 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 14. doboz, 00395/3. Beck István jelentése, Budapest, 1968. január 22.

154 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 17. doboz, 003561. Kurtán Sándor feljegyzése, Budapest, 1968. október 26.

Álmodozások kora.¹⁵⁵
A cselekvés terv nélkül – lidércnyomás¹⁵⁶

Egy 1961 elején készült feljegyzés szerint a két ország kulturális kapcsolatai „egyéni akciókra, vagy impresszáriós alapokra” épülnek fel.¹⁵⁷ Beck István követ már 1962-ben sürgette a CH-munkaterv, illetve működési szabályzat mielőbbi kidolgozását, mert szerinte az Ausztriára vonatkozó „akcióprogram a régebbi sematizmust és rutint tükrözi”.¹⁵⁸ Kiss Lajos, a CH tudományos munkatársa, aki nek a tájékozódás, a követség kulturális kapcsolatainak átvétele, a folyó ügyekbe való bekapcsolódás, majd egy tájékoztató anyag készítése lett (volna) a feladata,¹⁵⁹ nem sokkal kiutazása után egészen más típusú problémákkal szembesült. Lemaradt a Ferenczy-kiállítás megnyitójáról, mert nem jött érte a megbeszéltek kocsija, a telefonját még nem helyezték üzembe, a lakás pedig kitarthatatlanul és hiányos bútorzattal várta.¹⁶⁰ Utóbbival kapcsolatban persze lehet, hogy a munkatárs kissé elvetette a sulykot, hiszen az ösztöndíjasszobákban „teljes komfort, beépített konyha, gáztűzhely, hűtőszekrény, telefon, az első osztályú szállodák színvonalát is meghaladó minőségű bútorzat, fürdőszoba és állandó melegvíz-szolgáltatás”¹⁶¹ várta a kiutazókat – legalábbis Beck István követ beszámolója szerint.

Surányi Imre a KKI képviselőként Bécsben szerzett tapasztalatairól beszámolván 1963 novemberében többek között az ösztöndíjak alaposabb átgondolását, a könyvtár fejlesztését és a programok jobb koordinálását javasolta.¹⁶² Összességében 1964 első felében csak „kismérvben fejlődött”¹⁶³ az ausztriai magyar kulturális tevékenység. 1964 júliusában értékelték a CH addigi munkáját a KKI-ban tartott megbeszélésen. Beck István a Külügyminisztérium részéről gyermekbetegségnek nevezte a túlságosan bő programot, Vályi Gábor KKI-osztályvezető ugyanakkor a nagyterem „állandósult kihasználatlanságára” panaszkodott. Abban egyetértettek, hogy „vége a kísérleti időszaknak”, és hogy

155 Szabó István filmje, 1964. 1968. február 22-én a CH-ban is levetítették. MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00389/3. Összefoglaló jelentés, 0029/14/68. Budapest, 1968. február 20.

156 A terv cselekvés nélkül ábrándozás, a cselekvés terv nélkül lidércnyomás. (Japán közmondás.)

157 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XV–151 001803/1. A 16/II. feljegyzés kiegészítése. 1961. február 14.

158 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–135 1949–1963. 007177/1. Beck István követ levele, 1962. szeptember 11., ill. uo. 008862/1962. Uaz.

159 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–132 003601/1963. Kiss Lajos, a CH tudományos munkatársának munkaterve, 1963. április 16.

160 Uo. 003601/2/1963. 1963. június 5.

161 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 00475/26/sz. t./1963. Beck István követ jelentése, 1963. június 15.

162 MOL XIX–A–33–a KKI Ausztria 1963 795. doboz, 1847. Surányi Imre bécsi jelentése, 1963. november 25.

163 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–141 001432/3. Összefoglaló jelentés, 77/3./1964. sz. t. 1964. július 20.

németül nem tudó személy semmiképpen se menjen ki Bécsbe tudományos találkozókra.¹⁶⁴

Az első évadban (1963. november 12–1964. június 10.) 26 hétre 26 rendezvény esett, ezek részletes adatait általában későn, néha utólag módosítva közölte a KKI a CH-val. Előadások hallgatók hiányában és az illetékesek által ki nem küldött meghívók miatt is elmaradtak. A 2–8 hétre kiküldött ösztöndíjasok nem tudtak bekapcsolódni sem a CH tevékenységébe, sem az osztrák tudományos vagy társadalmi életbe. A nyolcemeletes épületben csak nyolc ösztöndíjas hely állt rendelkezésre, ezért joggal merült fel nem csupán az a kérdés, hogy miért nevezik az ösztöndíjast ösztöndíjasnak, hanem hogy miért nevezik a CH-t kollégiumnak.¹⁶⁵ Ráadásul Mádl Antal tudományos főmunkatárs 1964. őszi hazatérése után néhány hónappal – saját kérésére – Meisel János igazgatót is hazarendelték, így az intézmény vezetését ideiglenes jelleggel Ács Árpádné kulturális tanácsos látta el.

1965 elején Sebes István nagykövet határozottabb és gyorsabb intézkedéseket, időben történő reagálást és huzavona nélküli állásfoglalásokat sürgetett.¹⁶⁶ Kiss – immár igazgatóhelyettesként – 1965. szeptemberi beszámolójában azt rögzítette, hogy egy kivétellel „programszerű, az előre kidolgozott tervnek megfelelő rendezvényünk egy sem volt. Igazgatóhelyettesi munkakör tulajdonképpen nincs, csak cím.” A CH és a KKI közötti rendszeres csörte keretében hangot adott annak a meggyőződésének is, hogy a KKI semmilyen szempontból sincs felkészülve az ausztriai kulturális munka lebonyolítására.¹⁶⁷ Kiss – Mádl Antal visszaemlékezése szerint – megzsarolta Sebes nagykövetet, hogy az igazgató és a tudományos főmunkatárs után ő is hazatér, ha nem nevezik ki igazgatónak. A nagykövet áldását adta – a hazatérésre.¹⁶⁸ 1965 májusában született az az előterjesztés, amely a kettős irányítás megszüntetését, a bécsi, a párizsi és római magyar intézetek vezetői és a nagykövetségek kulturális attaséi posztjainak összevonását célozta.¹⁶⁹ Eközben a KKI-ban 1966 januárját megelőzően kilenc hónapig nem volt betöltve az osztrák referensi állás.¹⁷⁰ Az igazgató és az igazgatóhelyettes munkakörét végül csak 1967 májusában szabályozták részletesen.¹⁷¹

164 MOL XIX-A-33-a KKI Ausztria 1964 796. doboz, 114/64. A CH hét hónapi tevékenységének értékelése, 1964. július 21.

165 MOL XIX-J-1-j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV-131 0059/7. Jelentés a Collegium Hungaricum 1963–64. évben végzett munkájáról és a leszűrhető tapasztalatokról. 1964. július 7.

166 MOL XIX-J-1-j KÜM Ausztria 1945–1964 25. doboz, IV-135, 00425/1. Sebes István nagykövet jelentése, Bécs, 1965. január 8.

167 MOL XIX-J-1-j KÜM 1965 Ausztria 29. doboz, 10-785, 00351/15/1965. Kiss Lajos beszámoló jelentése, 1965. szeptember 1.

168 *Mádl A.*: Gúzsba kötve i. m. (106. jz.) 64.

169 MOL XIX-J-1-j KÜM 1965 Ausztria 29. doboz, 10-785, 00351/15/1965.

170 MOL XIX-J-1-j KÜM 1966 Ausztria 26. doboz, 002573/1. Csató István KKI-osztályvezető Beck Istvánnak, Budapest, 1966. augusztus 29.

171 MOL XIX-J-1-j KÜM 1967 Ausztria 22. doboz, 001293/1, ill. 001293/2. Beck István utasítása Bécsbe, 1967. május 12.

1965 decemberében Ács Erzsébet még mindig úgy vélte, hogy az ösztöndíjasok „kiválasztásának” rendszere (a KKI felszólítására a tárcák jelölnek) minden tervszerűséget nélkülöz. Hiányzik a „vonalvezetés”, az egyes programpon-
tok között semmilyen összefüggés nincs.¹⁷² 1966 februárjában annak kapcsán, hogy „Bécsbe küldenek tudvalevőleg elmaradt, teljesen elavult vágóhidat tanulmányozni egy ösztöndíjast”, szintén „hanyag és nemtörődöm előkészítéssel” vádolta meg a KKI-t.¹⁷³ Ugyanakkor Rosta Endre jogosan hivatkozott a jelöltek közös kiválasztására, és a Politikai Bizottság 1962. májusi, illetve az Agitációs és Propaganda Bizottság 1964. júliusi és 1965. májusi, a fejlett tőkés országok természettudományi és műszaki tapasztalatainak átvételét szorgalmazó határozatára, továbbá egyéb szakszervek állásfoglalására, amikor a humán tudományok háttérbe szorulását vetették a szemére.¹⁷⁴ Végül a természettudományi és humán szakterületekről érkező ösztöndíjasok arányát a korábbi kétharmad-egyharmad helyett 60–40%-ra módosították, és minimum háromhavi, előzetes kapcsolatfelvételen nyugvó bécsi tartózkodás bevezetéséről határoztak, továbbá a felsőfokú nyelvvizsga letételét is előírták.¹⁷⁵

A CH-val társbérletben élő Osztrák–Magyar Egyesület tevékenységét az osztrák kommunisták is véleményezték, és 1966 májusában kifogásolták a „realizálást, az aprómunka és a munkaterv akadozásait”,¹⁷⁶ illetve hangsúlyozták a KKI-val történő fokozottabb együttműködés szükségességét.¹⁷⁷ Ez azután történt, hogy az egyesület osztrák vezetői 1966. augusztus 26-án a nem elégséges magyar támogatás és az egyeztetés hiánya miatt levélben fordultak a Külügyminisztériumhoz, sőt Fritz Weber elnök a lemondását is benyújtotta.¹⁷⁸ A vezetési válságot úgy sikerült rendezni, hogy az egyesület ígéretet kapott a támogatásra, és a CH-val rögzítették a programmegosztás arányait.

1966 első felére így is „bizonyos számú” állandó közösség alakult ki a CH-ban, és annak programja a bécsi kulturális élet részévé vált. Ez az „egészséges fejlődés” annak ellenére következett be, hogy ez idő alatt nem volt könyvtáros és „a kulturális tevékenységet egyetlen munkaerő végezte”.¹⁷⁹ Az 1966-os részleges osztrák külpolitikai irányváltásra történő reagálást nehezítette, hogy

172 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 29. doboz. Feljegyzés, 1965. december 23.

173 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 27. doboz, 001335/1. Sebes István 12/2/1966. sz. jelentése, Bécs, 1966. február 11.

174 Uo. 001335/2. Rosta Endre válasza Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettesnek, 1966. március 17.

175 Uo. 001335/6. 0029/6–14/1966. sz. t. jelentés.

176 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 26. doboz, 002573/1966. sz. t. jelentés. Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes levele, 1966. május 14.

177 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 20. doboz, 00456/4. A KKI 0029/1–3/1967. feljegyzése.

178 Uo. 00456/1. Vályi Gábor főosztályvezető az OME elnökének lemondásáról, 0029/1–1/1967, 1967. január 21.

179 MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 27. doboz, 005203. Surányi László ideiglenes ügyvivő 1966. november 4-i jelentése, másolat.

Sebes István nagykövet halálát követően, 1967 márciusáig 11 hónapon keresztül ideiglenes ügyvivő állt a bécsi nagykövetség élén.

Simó Jenő, az új nagykövet első benyomása is az volt, hogy „a jelenlegi munka felosztás és szervezettség terén nincs kellően átfogva”.¹⁸⁰ 1967 júliusában a bécsi követség javasolta a CH igazgatója és a kultúrattasé munkakörének ismételt szétválasztását az előbbi túlterheltsége és a CH előtt álló feladatok miatt, és ekkortól merült fel hangsúlyosan a távlati tervek készítésének igénye is.¹⁸¹ Az első ilyen vitaanyag 1967 novemberére készült el. Ebben rögzítették, hogy – mivel a békés egymás mellett élés keretében csak korlátozott lehetőség van a politikai közeledésre – az osztrák–magyar kapcsolatok előterébe szükségszerűen a tudományos–kulturális terület kerül. Az elképzelés állandósítani javasolta azt az 1967-ben megkezdett gyakorlatot, hogy az osztrák oktatásügyi minisztérium VII. szekciója és a KKI között megállapodás szabályozza a nagyobb, kormány szintű támogatást igénylő, kölcsönös kulturális akciók tervét. A feljegyzés fontosnak tartotta, hogy évente legalább egyszer tájékoztatást szerezzenek be több magyar intézménytől az általuk osztrák–magyar relációban tett, illetve tervezett akciókról. A munkatársak tevékenységének összehangolása, a közös tanulságok „gyümölcsöztetése” mellett az is kiemelt feladatként szerepelt, hogy a kulturális–tudományos tevékenység reszort-feladatköréből a nagykövet által koordinált, a közös múlt tradícióiból táplálkozó és a jelen magyar kultúráját kiemelten kezelő nagykövetségi tevékenységgé váljon. Ennek keretében indítványozta a magyar tanszék ügyének állandó napirenden tartását, a filmben rejlő propagandaeszközök jobb kihasználását, a magyar, illetve a szocialista táborral az elvi álláspont és a gyakorlati magatartás terén egyeztetett közös kezdeményezések támogatását, és az ideológiai célkitűzéseket elsősorban szolgáló humán tudományok, valamint a művészet és irodalom kiemelt kezelését. A fogyatékoságok kiküszöbölése érdekében a szűkebb szakközönységnek szóló előadások mellett szélesebb köröket is érdeklő és az ifjúság megnyerését szolgáló programok műsorra tűzését, a rendezvények sikerességének fokozására negyedéves programfüzetek és német nyelvű évkönyv kiadását szorgalmazta. Politikai és tudományos szempontból kiemelt témák, így a Duna-völgy problematikája, az integrációs gondolat, illetve a magyar kulturális és tudományos élet eredményei bemutatásán túl az Osztrák–Magyar Egyesület „reprezentatív és dekoratív”, de tényleges munkát nem nagyon végző elnökségének megújítására is hangsúlyt kívánt helyezni a Kerekes Lajos nagykövetségi tanácsos által készített feljegyzés.¹⁸²

180 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 19. doboz, 003288/5. Simó Jenő nagyköveti beszámolója, 1967. szeptember 12.

181 Uo. 003288/3. A bécsi nagykövetség 1966–67. évi munkájáról szóló 23/3/sz. t. 1967. jelentés, 1967. július 25.

182 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 21. doboz, 001041/9. Kerekes Lajos: Tudományos–kulturális tevékenységünk távlati elvei. Simó Jenő 6/44/sz. t./1967. sz. felterjesztésének melléklete, Bécs, 1967. november 5.

Ugyanakkor a szervezési-szervezeti problémák az évtized végére sem rendeződtek teljes mértékben. Lajti Iván, a KKI éppen aktuális referensének tevékenysége – legalábbis az áttekintett nagy mennyiségű forrás alapján – abban merült ki, hogy 1968. április elején kéthetes bécsi tanulmányúton ismerkedett a CH, a nagykövetség, az ösztöndíjasok programjával és az OME munkatársaival.¹⁸³ A KKI 1968 júniusában készült osztrák relációs beszámolója annak ellenére hirdette meg a kapcsolatok minőségi fejlesztését, hogy elismerte a magyar kezdeményezések túltengését, a tartományokban való terjeszkedés szükségességét, az ausztriai magyar könyvkiadás és filmeladás, illetve a zenei kapcsolatok sirlalmas helyzetét és a képzőművészeti kiállítások gyér látogatottságát.¹⁸⁴ 1968 novemberében a KKI az ösztöndíjas munka szabályozása keretében előírta Kerekes Lajos igazgatónak, hogy gondoskodjon az osztrák fogadókészség megszerzéséről, kéthetente számoltassa be az ösztöndíjasokat, havonta személyesen is ellenőrizze a munkájukat, háromhavonta rendezzen kocképartit az ösztöndíjasok és osztrák kapcsolataik számára, ráadásul eközben mindenről tájékoztatnia kellett a központot is.¹⁸⁵

Az 1969 februárjában született működésiszabályzat-tervezet még mindig a különböző ügyintéző munkakörök elhatárolását vette tervbe.¹⁸⁶ Ösztöndíjas-szabályzat kidolgozásába is csak ekkor, az Országos Ösztöndíj Tanács felállítását követően egy évvel fogtak a KKI-nál.¹⁸⁷ Vályi Gábor a már említett megbeszélésen valós koncepció híján inkább a kifogásokat kereste. Hozzászólásának hangsúlyos részei a „nem vagyok informálva”, „számos aggály merült fel”, „a problémát az okozza”, „nekünk nagyon előnytelen” típusú megjegyzésekkel vannak tele.¹⁸⁸ Antal László bécsi tapasztalatait úgy összegezte 1969 októberében, hogy a KKI nem irányít „elégé határozottan”, irányelveket nem közöl,¹⁸⁹ a CH felterjesztéseire hosszú hónapokig nem reagál és a hazai eseményekről sem küld megfelelő információkat. A jelentésből kiderül, hogy a „jelenleginél jobb elvtársi légkör kialakítására van szükség”, és hogy a régóta húzóódó prob-

183 MOL XIX-J-1-j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00503/8. Antal László 0029/16–1/68. feljegyzése, Budapest, 1968. március 20.

184 MOL XIX-J-1-j KÜM 1968 Ausztria 17. doboz, 001821/6. A KKI tájékoztatója, 0029/18–3/68. Budapest, 1968. június 6. Rosta Endre Szilágyi Bélához írott, 0029/18–5/68. levelének melléklete, Budapest, 1968. június 13.

185 MOL XIX-J-1-j KÜM 1969 Ausztria 20. doboz, 00135/1. Az ösztöndíjas munka szabályozása 0029/6/II/1968. A KKI levele Kerekes Lajos igazgatónak, Budapest, 1968. november 5.

186 Eszerint a CH-ban igazgató, igazgatóhelyettes, műszaki-tudományos szaktitkár, ösztöndíjas szaktitkár, kulturális és tudományos szaktitkár és könyvtáros állások állandó betöltésére van szükség. MOL XIX-J-1-j KÜM 1969 II/71. 00609/1. Intézetek működési szabályzata, a CH működési szabályzatának tervezete, 1969. február 12.

187 MOL XIX-A-33-a KKI Ausztria 1967–1970 800. doboz, 7492/69. Antal László bécsi tapasztalatai, 1969. október 24.

188 MOL XIX-J-1-j KÜM 1969 Ausztria 25. doboz, IV–135, 00425/23. Jegyzőkönyv a Tárcaközi Bizottság február 22-i üléséről.

189 Pedig ezt a 2003/1964. Korm. sz. határozat előírta a KKI számára. *Ujváry G.*: Külföldi örszemek i. m. (22. jz.) 75.

lémák megoldatlansága mellett az ösztöndíjúgyekért felelős Kardos Géza „négy hónap alatt jutott íróasztalhoz”.¹⁹⁰ Az elvi felmérő munka fejlesztését előirányzó célkitűzést és az 1965–1967 közötti időszak osztrák–magyar kapcsolatokat országos szinten felmérő dolgozat tanulságainak levonását a KKI Osztrák Referatúrája az adminisztrációs és szervezőmunka túltengése miatt nem tudta teljesíteni. Pozitívumként rögzítették, hogy a CH törzsközönsége – köszönhetően a rendezvények jobb színvonalának – az átlagéletkort tekintve a korábbi ötven feletti korosztály helyett 1969-ben már a negyvenévesnél idősebbekből tevődött össze.¹⁹¹ A CH befolyása és tekintélye „bizonyos fokig” nőtt, emelkedett az ösztöndíjas munka színvonala, tisztázódtak a CH és a központ közötti anyagi és szervezeti problémák, bár a kettős címzésű jelentések néha egyáltalán nem, néha csak nagy késéssel jutottak el a másik címzethez – írta Kerekes az 1969. második félévi tevékenységről szóló beszámolójában.¹⁹² A nagykövetség munkatársai között az évtized végére kialakult munkamegosztás keretében külön felelőse volt a magyar–osztrák határ menti kultúr- és sportkapcsolatok fejlesztésének (Rostás György nagykövetségi titkár, aki egyben a burgenlandi ügyek referense is volt), Steiermark „megyefelelősenek” kiléte (Simonits János) mellett ekkorra tisztázódott az 1966 augusztusától belpolitikai referensként ténykedő, a Külügyminisztériumból érkezett Kisignác Ferenc feladatköre (zene, színház, együttesek, film) is.¹⁹³

A KKI által megfogalmazott irányelvek a tárgyalt időszakban megmaradtak a „kapcsolatok bővítése, az ideológiai harcban való fokozott részvétel, a haladó nyugati kultúra itthoni megismertetése és az imperialisták fellazító törekvéseinek visszaverése”, illetve hasonló általános célok taglalásánál.¹⁹⁴ Ugyanakkor a magyar kulturális külpolitikai irányvezetés egyenletlenségét jelzi, hogy a külképviseleti munka tervbe vett élénkítése kapcsán Kurtán Sándor külügyminisztériumi csoportfőnök kifejtette, hogy a KKI tevékenysége a „kulturkapcsolat-centrikusság” keletkezésének veszélyével jár, és eltorzulást eredményez a politikai és kulturális kapcsolatok egymáshoz való viszonyában. Szerinte a gazdasági és politikai kapcsolatok fejlesztését kell előtérbe helyezni, anélkül „hogy bárkinek is könnyörognék vagy bárkit is sürgetnénk”. A kulturális kapcsolatok bővítését is ettől kell függővé tenni, mert azokat a külügyi vezetés nem a politikai kapcsolatok helyreállítása eszközének, hanem eredményének tekinti. Azt is hangsúlyoz-

190 MOL XIX-A-33-a KKI Ausztria 1967–1970 800. doboz, 7492/69. Antal László bécsi tapasztalatai, 1969. október 24.

191 MOL XIX-J-1-j KÜM 1970 Ausztria 23. doboz, 00944/1. Összefoglaló jelentés, 1969. Budapest, 1970. március 20. Rosta Endre Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettesnek, 1970. május 5. 0029/16-1/II/1970, melléklet.

192 MOL XIX-J-1-j KÜM 1970 Ausztria 24. doboz, Kerekes Lajos 04/1970. sz. t. jelentése, Bécs, 1970. január 8.

193 MOL XIX-J-1-j KÜM 1971 Ausztria 27. doboz, 001864/1. A nagykövetség munkatársainak beszámoló jelentései, 1971. május–június.

194 MOL XIX-J-1-j KÜM 1966 II. 701.1. 12. doboz, 00282/5. Bognár József előterjesztése, Budapest, 1966. szeptember 23.

ta, hogy a műszaki-tudományos ágazatokat kell előnyben részesíteni a humán-társadalomtudományokkal szemben.¹⁹⁵ Szintén Kurtán „alattomos propagandának” minősítette, hogy a magyar fél akadályozza a kulturális egyezmény megkötését.¹⁹⁶ Ez az ortodox, keménykedő, a megszokott lözungokat szajkózó hang akkor is furcsának tűnhet, ha tudjuk, hogy a magyar pártvezetés és személyesen Kádár János a szocializmus és az imperializmus közötti küzdelmet tartotta a kor fő kérdésének. Ugyanakkor az 1960-as évek közepétől a béke megőrzése, illetve Magyarország és az egész keleti blokk szempontjából előnyös, a belpolitika szolgálatába állítható eszköznek látta a két rendszer közötti gazdasági és kulturális, továbbá az emberek közötti kapcsolatok erősödését.¹⁹⁷ Ehhez persze kierielt távlati koncepciókra is szükség lett volna.

Tízezer nap¹⁹⁸
a „szándékosan szűkre hagyott ösvényeken”¹⁹⁹

Áttekintve az 1949. június 4., a Kultúrkapcsolatok Intézetének létrehozásával intézményesült osztrák–magyar kulturális kapcsolatok 1976. május 19-ig, a kulturális és tudományos államközi egyezmény aláírásáig, illetve 1977. október 20-ig, a budapesti Osztrák Kulturális Intézet megnyitásáig terjedő történetét, úgy tűnik, hogy mindkét fél – inkább akarva, mint akaratlanul – magáévá tett egy latin mondást. Hermann Withalm néppárti alkancellár mottója volt a „nihil petere, nihil recusare”,²⁰⁰ azaz semmit sem kell kezdeményezni, de visszautasítani sem. Ezért aztán az osztrákok is „mutattak valami készséget”, a magyar fél is tett „bizonyos lépéseket”,²⁰¹ hogy összességében huszónhét éven át, mintegy tízezer napon keresztül jegeljék a kérdést.

Az évek során rendszeresen átadott emlékeztetőkben számtalanszor felmerült a budapesti Osztrák Kulturális Intézet, illetve a szerződésben is rögzített ál-

195 MOL XIX–J–1–j KÜM 1969 Ausztria 20. doboz, 001161/2. A külképviseletek tevékenységének élénkítése, Kurtán Sándor csoportfőnök, Budapest, 1969. május 3.

196 MOL XIX–J–1–j KÜM 1971 Ausztria 25. doboz, 00682/3. Kurtán Sándor 5/8/1971. sz. t. jelentése (kiegészítés), Bécs, 1971. április 8.

197 *Földes György*: Kádár János külpolitikai nézetei (1957–1967). In: Magyarország helye a 20. századi Európában. Tanulmányok. Sipos Balázs–Zeidler Miklós közreműködésével szerk. Pritz Pál. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 2002. 136., ill. 146.

198 Kósa Ferenc filmje, 1967.

199 Az ösvények mellett „több ór állt, mint ahányan haladhattak rajtuk. Sokakat távol is tartottak ezektől az utaktól, és sokan érdemtelenül léptek rájuk.” *Rajnavölgyi Géza*: Osztrák–magyar kulturális kapcsolatok. In: Osztrák–magyar kapcsolatok. Az Őrvidéki Magyar Intézet 6. tudományos tanácskozása. Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, Felsőőr/Oberwart, 1998. (Őrségi Füzetek) 24.

200 *Josef Klaus*: „Ich ging den anderen Weg”. Jahrbuch des Karl von Vogelsang Instituts zur Erforschung der Geschichte der christlichen Demokratie in Österreich 3. (1999) 33.

201 MOL 288. f. 4/69. ő. e. Kállai Gyula, a Minisztertanács elnökhelyettesének tájékoztatója az MSZMP KB 1964. július 10-i ülésén.

lanközi kulturális kapcsolatok létrehozásának terve, de valamelyik (inkább a magyar) fél mindig talált ürügyet a menetrendszerűen érkező kezdeményezések megfűrésására. A tárgyalt korszak elején a Külügyminisztérium arról tájékoztatta Beck István követet, hogy a kulturális kapcsolatokat – további kedvező politikai fejlődés esetén – szeretnék „majd időben valamilyen formában” hivatalos szintre emelni. Ezért már ekkor informálódtak Ausztria már megkötött vagy tervezett kulturális egyezményeiről és azok tartalmáról.²⁰² Ettől függetlenül kezdetben arról szólt a fáma,²⁰³ hogy a magyar fél az 1935-ben aláírt szellemi együttműködési egyezményt érvényben lévőnek tartja. Másrészt azt is fontosnak tartották, hogy a magyar–osztrák kulturális kapcsolatok „problémája írásos formában rögzítődjék”, azaz a kulturális akcióprogramokat kölcsönösen és előzetesen írásban tudassák a másik féllel.²⁰⁴ Osztrák javaslat esetén „nem lehet kitérni, de minél lazább szabályozást kell elérni” – szólt az 1964-es budapesti külügyminiszteri tárgyalásokra készült tájékoztató anyag direktívája.²⁰⁵ Ennek ellenére külön tárgyalási anyag készült a kulturális egyezmény tárgyában, sőt egy öt éves időtartamra szóló, meghosszabbítható, részletes kulturális egyezmény tervezetét is mellékelték.²⁰⁶ Végül a kulturális egyezmény kérdése a plenáris ülésen nem merült fel egyik részről sem, csak a kulturális albizottsági megbeszélésen érintették a témát. A magyar fél udvariasan végighallgatta az osztrákok négy kiállítási javaslatát, majd Alexander Auer, az illetékes külügyminisztériumi osztályvezető elkérte Lukács György telefonszámát (nem érte el).²⁰⁷

Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes már 1965 nyarán kifejtette Rosta Endrének, hogy „az NDK érdekei elsődlegességének elismerése mellett sem tartjuk célszerűnek és lehetségesnek a részünkről való visszalépést vagy további hosszú halogatást” az osztrák ház ügyében.²⁰⁸ A tervezett budapesti Osztrák Kulturális Intézettel kapcsolatban az volt a magyar fél legnagyobb problémája, hogy azt az osztrákok „túlságosan központi helyen” kívánják felépíteni.²⁰⁹ Erről persze nem ártott volna tájékoztatni Rosta Endrét, a KKI ügyvezető elnökét is, aki 1967-ben úgy vélte, hogy nem jelent akadályt, hogy az osztrákoknak felajánlott egyik telek a belvárosi Október 6-a utcában van.²¹⁰ Úgy látszik, Rosta beletörődött abba, hogy a magyar fél elfogadta a kulturális intézetek kölcsönösségére vo-

202 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XV–142 002794/1/1963. Esztergályos Ferenc főosztályvezető-helyettes Beck István követnek, 1963. március 25.

203 Uo. Sebes István 1183/1963. sz. t. jelentése, Bécs, 1963. november 27.

204 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 25. doboz, IV–135 001697. Akcióterv a magyar–osztrák reláció számára, 1963. március 29.

205 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 24. doboz, IV–135 005015/64.

206 Uo.

207 Uo. Vályi Gábor KKI-osztályvezető jelentése, 1964. november 2.

208 MOL XIX–A–33–a KKI Ausztria 1965 797. doboz, 2077/1965. Szilágyi Béla Rosta Endrének, 4534–2/65., Budapest, 1965. július 22.

209 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 25. doboz, IV–135 00425/42. A PB tagjainak szóló jelentéstervezet, 1965. április 14.

210 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 19. doboz, 00648/11. Rosta Endre feljegyzése, 1967. december 18.

natkozó, szerinte azonban „teljesen megalapozatlan” és „számunkra nagy hátrányt jelentő” osztrák álláspontot, és arra összpontosított, hogy az intézet létrejöttét és megnyitását a maga eszközeivel késleltesse. A kulturális egyezmény kötésével kapcsolatban pedig egyes részletekre vonatkozó részleges megállapodás kimunkálására mutatkozott „esetleg hajlandónak”.²¹¹

Josef Klaus 1967. május 2–5. közötti budapesti látogatására készülve a Külügyminisztérium Osztrák Referatúrája azt indítványozta: „Ha az osztrákok javasolják – jelenlegi helyzeti előnyeink megóvása mellett –, kössünk kulturális egyezményt.”²¹² Fock Jenő a Politikai Bizottság ülésén arról beszélt, hogy nem kell mellébeszélni, állandóan a fellazításra hivatkozni, miközben nekünk van kulturális intézményünk Bécsben. Abba kell hagyni a „hol ők sértődnek meg, hol mi” típusú diplomáciai játékokat. A kulturális intézet osztrák megnyitási szándékát természetesnek kell tartani, és a kérdésben előzékenynek kell mutatkozni.²¹³ Ehhez képest a kulturális megbeszéléseken azzal nyitott Rosta, hogy a KKI nem illetékes ingatlanügyekben, a Diplomáciai Testületet Ellátó Irodával és a tanács városrendezési hivatalával kell tárgyalni.²¹⁴ A látogatás után a jövőbe látó Rosta kifejtette, hogy a magyar érdekeknek leginkább a Benczúr utca felel meg, mert távol esik „az egyetemektől, könyvtáraktól és általában a város kulturális életének forgalmától”.²¹⁵ Ugyanakkor a magyar vezetés továbbra is átfogó kulturális egyezmény helyett az állami támogatást igénylő, reprezentatív rendezvények kölcsönös megtervezését rögzítő megállapodás aláírását támogatta.²¹⁶ 1968 májusában, Fock Jenő tervezett bécsi látogatásával kapcsolatban Beck István azt javasolta, hogy egy, a magyar elképzeléseket preferáló egyezménytervezet elkészítésével „fogjuk ki az osztrákok vitorlájából a szelet”.²¹⁷ A magyar kezdeményezést az is indokoltta tette, hogy 1967–1968 fordulóján Ausztria kulturális egyezményt kötött Lengyelországgal, majd Romániával, Bulgáriával és a Szovjetunióval is.²¹⁸

1968 októberében Kurtán Sándor külügyminisztériumi csoportfőnök külön feljegyzésben foglalkozott a Budapesten felállítandó osztrák intézet telekproblémájával. Felidézte, hogy a kérdés elintézése az 1964. évi külügyminiszeri találkozó szóbeli megállapodása óta húzódik. „Nem tetszett”, „nem

211 Uo. 001852/20. Rosta Endre 0029/10–4/1967. számú levele, Budapest, 1967. április 13.

212 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 19. doboz, 001852/4. Beck István, VI. Területi Osztály Osztrák Referatúra, 1967. március 14.

213 MOL 288. f. 5/423. ó. e. MSZMP Politikai Bizottság jegyzőkönyve, 1967. május 2.

214 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 21. doboz, 001041/4. Beck István feljegyzése, Budapest, 1967. május 18.

215 Uo. 002008/1. Rosta Endre Szilágyi Béla külügyminiszter-helyetteshez, 0029/19–1/1967. Budapest, 1967. május 24.

216 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 19. doboz, 003288/3. A bécsi nagykövetség 23/3/sz. t./1967. jelentése, 1967. július 25.

217 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 15. doboz, 001821/3. Beck István feljegyzése, 1968. május 8.

218 Uo. 001821/15. Simó Jenő 5/4/sz. t./1968. jelentése, Bécs, 1968. június 21.

adhattuk oda”, „már foglaltak”, „alkalmatlanok”, „most válaszoltak először írásban” – sorolta a különböző kifogásokat. Végül elismerte, hogy miután teljesítették azt a taktikát, hogy „két-három évig el kell húzni” az intézet megnyitását, „további időhúzás már nem lenne célszerű”.²¹⁹ Az évek során tucatnyi telket ajánlottak fel az osztrákoknak, volt köztük zajos a Soroksári úton, magas házak közötti üzemépület a Mester utcában, valamint bizonytalan sorsú és nehezen megközelíthető, beépített telek a Margit utcában.²²⁰ Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes – elismerve a telkek alkalmatlanságát és a Klaus 1967-es látogatását követően felállított osztrák–magyar vegyes bizottság második ülésének közeledtével – még 1968 végén a Fővárosi Tanácshoz fordult és soron kívül három-négy, nem a külső kerületekben fekvő, körülbelül 900–1100 m² alapterületű telket kért.²²¹ Kurtán Sándor szerint az 1969. márciusi ülésen közölték az osztrákokkal, hogy az általuk kért telek a Döbrentei utcában rendelkezésre áll. „Egész este alig tudtak magukhoz térni – írja a csoportfőnök –, egyrészt azért, mert mutatni kellett az örömeiket, másrészt megfogtuk őket, most állást kell foglalniuk.”²²² Esztergályos Ferenc külügyi főosztályvezető 1970 februárjában kérte fel Rostát, hogy a KKI kezdje meg a kulturális egyezmény tervezetének előkészítését.²²³

A CH újrainvitálása kapcsán született osztrák külügyminisztériumi jegyzék azt hangsúlyozta, hogy Ausztria feltételezi, hogy számára is nyitva áll hasonló budapesti intézet nyitásától való lehetősége. Ennek írásbeli megerősítését köszönettel fogadták volna.²²⁴ A magyar szóbeli válaszjegyzék 1964. január 31-én ezt meg is tette, de finoman jelezte az osztrákoknak, hogy az illetékességi kérdés²²⁵ tisztázása után, „előzetes megállapodás alapján” forduljanak a magyar szervekhez.²²⁶ Időközben az oktatási területért felelős néppárti miniszter, Drimmel álláspontja is módosult. Korábban még úgy hitte, hogy „mintegy 17 szavas” magyar szókincse bőven elegendő a magyar–osztrák kulturális kapcsolatok se-

219 MOL XIX-J-1-j KÜM 1968 Ausztria 17. doboz, 003561. Kurtán Sándor feljegyzése, Budapest, 1968. október 26.

220 Uo. Ördög László (DTEI/10/1969) feljegyzése, Budapest, 1969. január 30.

221 Uo. Szilágyi Béla Sarlós Istvánhoz, a Fővárosi Tanács VB elnökéhez, Budapest, 1968. december 17.

222 MOL XIX-J-1-j KÜM 1969 Ausztria 17. doboz, 615/Ku/1969. Kurtán Sándor feljegyzése, 1969. március 7.

223 MOL XIX-J-1-j KÜM 1970 Ausztria 23. doboz, 00944/70. sz. t. Esztergályos Ferenc Rosta Endréhez, 1970. február 4.

224 MOL XIX-J-1-j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 00475/39. Az osztrák külügyminisztérium 350.913–Kult/63 számú válaszjegyzéke, 1963. október 23.

225 Weikert mellett nemcsak Leitner nagykövet, az osztrák külügyminisztérium kulturális osztályának vezetője, hanem Georg Hohenwart miniszteri tanácsos, az oktatásügyi minisztérium kulturális megállapodással és kulturális intézetekkel foglalkozó osztálya vezetője is tényleges irányító szerepet kívánt játszani a kulturális külpolitika formálásában. MOL XIX-J-1-j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 00475/48. Sebes István 1178/1963. sz. t. jelentése, Bécs, 1963. november 29.

226 Uo. 0059/4. Sebes István 1964. február 5-i, 35/sz. t./1964. számú jelentése.

gítéséhez,²²⁷ sőt magyar vélemény szerint „keresztes hadjáratot folytatott”²²⁸ a bővítés ellen. 1963-ban aztán arra a meggyőződésre jutott, hogy olyan szomszédos országgal, mint Magyarország, amellyel Ausztria évszázadokon keresztül szoros kapcsolatban állt, erősíteni kell a kulturális kapcsolatokat. Még parlamenti beszédében is említést tett arról, hogy Varsó után – az eredetileg tervezett Belgrádot megelőzve – Budapesten létesüljön ilyen intézet.²²⁹ Ennek jegyében operai páholyát három napra a magyarok rendelkezésére bocsátotta.²³⁰ Ugyanakkor a CH megnyitóján az oktatásügyet és a hivatalos Ausztriát képviselő Alfred Weikert minisztériumi tanácsos „a kulturális megállapodás kötése ellen beszélt”.²³¹ A magyar fél is tökéletesen elégedett volt azzal a helyzettel, hogy a magyar kulturális élet fokozódó megbecsülését úgy is el lehet érni, hogy „kapcsolataink nélkülözik az államközi szabályozást”.²³² Ennek hiányában és a pályázati felhívások késedelmes kiküldése miatt az egyetemi hallgatók nagy része nem szerzett tudomást a magyarországi lehetőségekről, ezért egyénileg a nagykövetség közbenjárását kérte.²³³ A művelődésügyi tárcánál többek között ezért is merülhetett fel a kapcsolatok alakulását „még mindig jellemző spontaneitás” felszámolásának, és kulturális egyezmény, illetve munkaterv aláírásának igénye.²³⁴ A külügyi csiki-csuki jegyében Kurtán Sándor bécsi nagykövet még 1970 májusában is „természetesnek” tartotta, hogy „nem forszírozzuk” sem az egyezmény megkötésének, sem a kulturális intézet megnyitásának kérését.²³⁵

A budapesti Osztrák Intézet épületének kiválasztására az 1964-es külügyminiszteri találkozó után nem sokkal a magyar fővárosba érkezett Georg Lippert elismert bécsi építész, és végiglátogatta a szoba jöhető, központi fekvésű telkeket.²³⁶ Az 1965. áprilisi, bécsi külügyminiszteri találkozóról kiadott kö-

227 Ács Erzsébet követségi tanácsos, kulturális attasé szerint „ez viszonylag sok, de [...] nem elég”. MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XV–141. Sebes István követ 1241/1963. sz. t. jelentése.

228 Iratok 2. 48. Puja Frigyes követ jelentése, Bécs, 1957. január 24.

229 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 00475/46. Sebes István követ 1216/1963. sz. t. jelentése, Bécs, 1963. november 30.

230 Uo.

231 Uo. 00475/48. Sebes István 1178/1963. sz. t. jelentése, Bécs, 1963. november 29. Weikertet 1965-ben anyagi természetű visszaélések miatt leváltották és később jogerősen elítélték. MOL XIX–J–1–j KÜM 1966 Ausztria 27. doboz, 002957/4/sz. t. jelentés. Feljegyzés Aczél György elvtárs részére, 1966. október 20.

232 MOL XIX–A–33–a KKI Ausztria 1964 796. doboz, 68/1964. Surányi Imre összefoglalója, 1964. január 8.

233 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 21. doboz, 001041/9. Kerekes Lajos: Tudományos-kulturális tevékenységünk távlati elvei. Simó Jenő 6/44/sz. t./1967. sz. felterjesztésének melléklete, Bécs, 1967. november 5.

234 MOL XIX–J–1–j KÜM 1970 Ausztria 21. doboz, 00831/25. Orbán László, a művelődési miniszter első helyettese, Budapest, 1970. május 15. 0014/11/1970.

235 Uo. 00831/27. Kurtán Sándor 5/11/1970. sz. t. jelentése, Bécs, 1970. május 9.

236 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 26. doboz, 002138. Sebes István nagykövet 84/sz. t./1965. jelentése, Bécs, 1965. március 5.

zös zárónyilatkozat a kulturális kapcsolatok elmélyítésének szándékát kiemelve külön szolt a kulturális intézetek szükségességéről.²³⁷ Az osztrák politika a bécsi tárgyalások kapcsán, majd az 1966-os választások után vizsgálta felül a kulturális egyezmények kötése tekintetében addig elfoglalt elutasító álláspontot, és megkísérelték a magyar kulturális tevékenységet is „jobban ellenőrizhető korlátok közé szorítani”.²³⁸ A Klaus kancellár 1967. májusi budapesti látogatásán jelzett osztrák igényre válaszul – az esetleges elzárkózást a CH korlátozás nélküli működését veszélyeztető lépésnek értékelve – több telket is mutattak Karasek tanácsosnak.²³⁹ De az osztrák kultúrpolitikus sem jött üres kézzel, Beck István feljegyzése szerint olyan javaslatokkal állt elő, melyeket „csereobjektumoknak szánt az intézet fejében”. Javasolta a Monarchia közös minisztertanácsa jegyzőkönyveinek közös kiadását, a geográfusok együttműködését a Duna-völgyi országok gyűjteményes atlaszának kidolgozása érdekében, magyar nyelvtanároknak ajánlott osztrák továbbképző kurzusokat és több javaslattal élt a kulturális kapcsolatok elmélyítése tárgyában.²⁴⁰

A kulturális és tudományos kapcsolatok szabályozására javasolt éves keret-, illetve kétéves közös munkaterv²⁴¹ és az Általános Magyar–Osztrák Vegyesbizottság megalakulása ellenére az osztrákok egyre határozottabb hangot ütöttek meg. Lujo Tončić-Sorinj külügyminiszter 1967 végén a magyar–osztrák kulturális kapcsolatok fejlesztésének szabotálását vetette Magyarország szemére, és konkrétan az osztrák kultúrintézet ügyére hivatkozott.²⁴² Az osztrák–magyar vegyes bizottság 1968. januári ülésén az osztrák intézet és a kulturális együttműködési megállapodás, egy kétéves munkaterv kérdése is felmerült, az osztrák fél 1968 márciusára egy tervezet átadását ígerte.²⁴³ Aztán azt jelezték, hogy ősszel kívánnak a konkrét előkészítéssel foglalkozni.²⁴⁴ Karasek 1969-ben azt javasolta Rosta Endrének, hogy a kulturális egyezményre vonatkozó elképzeléseket 1970 elején cseréljék ki.²⁴⁵

237 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 24. doboz, 10–135. 005015/64. Az 1965. áprilisi tárgyalások közös záró kommunikéje, 1965. április 9.

238 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 20. doboz, 001646/1. Kiss Lajos II. o. titkár osztrák relációs összefoglalója, Bécs, 1967. március 14.

239 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 19. doboz, 001852/36. Összefoglaló Ausztriáról és a magyar–osztrák kapcsolatokról, Budapest, 1967. május 16.

240 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 21. doboz, 001041/4. Beck István feljegyzése, Budapest, 1967. május 18.

241 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00389/3. Összefoglaló jelentés, 0029/14/68. Budapest, 1968. február 20.

242 Uo. 00389. Feljegyzés a Kulturális Kapcsolatok Intézetében az 1967. december 11-én tartott értekezletről. Budapest, 1968. január 5.

243 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 14. doboz, 00395/2. Az Általános Magyar–Osztrák Vegyesbizottság első ülése jegyzőkönyvének másolata, 1968. január 16.

244 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00503/3. Simó Jenő 13/4/sz. t./1968. jelentése, Bécs, 1968. február 23.

245 Uo. 00389/10. 1970. január 27-i feljegyzés Ács Erzsébet aláírásával Simó Jenő 13/13/sz. t./1968. jelentésének (Bécs, 1968. június 17.) mellékletében.

Az intézetvezetői posztra jelölt akadt bőven. A CH vezetőjének értesülései szerint az egyikük egy Johann Andritsch nevű gimnáziumi tanár, a grazi egyetem magyar lektora, a történelemkönyveket egyeztető osztrák delegátus volt, aki diákjaival színre vitte *Az ember tragédiáját*. Hanns Leo Mikoletzky még a Staatsarchiv remélt főigazgatói posztjáról is lemondana – így Kerekes –, de nem beszél magyarul.²⁴⁶ A harmadik jelölt budapesti információk alapján Eugen Flekatsch, a bécsi egyetem orosz nyelvi lektora volt, magyar nyelvismerettel és széles körű magyarországi ismeretességgel.²⁴⁷ A kiválasztás kissé elhúzódott, Kurt Enderl budapesti osztrák nagykövet 1968-ban „káromkodva jelentette ki, hogy Karasek már a tizedik kultúrattasé jelöltet vizsgálgatja”.²⁴⁸ Pedig ekkor az osztrák intézet ügye „még kezdeti stádiumban” volt, az sem dőlt el véglegesen, hogy kultúrattasé, intézetigazgató vagy a kettő egy személyben látja el a vezetői feladatokat.²⁴⁹ Az 1970-es választások után, Jonas szövetségi elnök budapesti látogatása kapcsán az osztrákok jelezték, hogy az eddiginél gyorsabb ütemben szeretnék megvalósítani a kulturális intézet felállításának tervét.²⁵⁰ A budapesti Osztrák Kulturális Intézet építéséről 1972 decemberében írtak alá szerződést, de az intézet végül nem a kijelölt telken nyitott meg.²⁵¹

Isten hozta, őrnagy úr²⁵² (illetve százados elvtárs)!

Furcsa (vagy nem is olyan furcsa) módon a tanulmányban a Művelődésügyi Minisztériumot csak azért kell megemlítenünk, mert megkésve, a CH építési munkálatainak előrehaladtakor jelentette be az ösztöndíjasszobákkal kapcsolatos igényeit, így csupán négy darab egyszobás, két-két ösztöndíjas elhelyezésére alkalmas lakást alakítottak ki.²⁵³ Mádl Antal egykori tudományos főmunkatárs szerint ezek is titkárnői garzonlakások voltak eredetileg.²⁵⁴ Ilku Pál, a korszak művelődésügyi minisztere (1961–1973) is esetleg csak azért érdemel említést, mert osztrák kollégája, Heinrich Drimmel nem kívánta őt fogadni a CH újrainyitása kapcsán,²⁵⁵ ezért

246 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 22. doboz, 002516. Simó Jenő 6/20/1967. sz. t. jelentése, Bécs, 1967. április 21.

247 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 17. doboz, 001554. Beck István információi, 1968. március 14.

248 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 14. doboz, 00352/4. Simó Jenő 43/3/1968. sz. t. jelentése, Bécs, 1968. április 5.

249 Uo. 00352/13. Kurtán Sándor osztályvezető 70/8/968. sz. t. feljegyzése, 1968. június 12.

250 MOL XIX–J–1–j KÜM 1970 Ausztria 21. doboz, 00831/46. Jelentés Jonas látogatásáról, Budapest, 1970. június 24.

251 *Peter Haslinger: Hundert Jahre Nachbarschaft. Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn 1895–1994.* Lang, Frankfurt am Main etc., 1996. 321–323.

252 Fábri Zoltán filmje, 1969.

253 *Murber I.*: i. m. (5. jz.) 28.

254 *Mádl A.*: Volt egyszer i. m. (12. jz.) 89.

255 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 00475/1/1963. Sebes István követ 108/1963. sz. t. jelentése, 1963. január 23.

aztán nem is utazott Bécsbe. Első helyettese, Aczél György szintén csak ritkán kerül elő az aktákban. 1959 szeptemberében azt javasolta Puja Frigyes külügyminiszter-helyettesnek, hogy „helyes lenne, ha Bécsben a Római Magyar Akadémiához hasonló intézetünk működhetne. Azt a tudományos és kulturális együttműködés központjává kellene tenni.”²⁵⁶ Az lett, pontosabban az is lett. Amikor 1967-ben ismételten felmerült a budapesti osztrák intézet felépítésének terve, Kádár úgy vélekedett a Politikai Bizottságban, hogy „az igazat megvallva ez nyugatnémet–amerikai és osztrák cég lesz. De félni nem kell, ez egyébként kölcsönösségi alapon megy.”²⁵⁷

Kerekes Lajos, az ambiciózus kulturális diplomata és az állambiztonsághoz hazafias meggyőződésből csatlakozó titkos munkatárs²⁵⁸ szakmai-politikai előéletéről elég bizonytalan információkkal rendelkezünk. A kaposvári születésű, egy ideig szerszámlakatosként dolgozó Kerekes a Petőfi Katonai Akadémián töltött évek után 1956-tól az MTA Történettudományi Intézetének segédmunkatársa lett. Egykori kollégája, Jemnitz János is csak annyit említ, hogy Kerekes katonatiszti pályáján „problémák merültek fel”.²⁵⁹ Történelemtanári diplomáját 1957-ben szerezte meg. Kerekes Lajos már az első, a politikai szempontoknak is megfelelő²⁶⁰ CH-ösztöndíjasok között is két alkalommal, 1963 augusztusában és 1964. június–júliusban²⁶¹ ott volt, és Ausztria két világháború közötti történetét kutathatta.²⁶² 1964-ben védte meg kandidátusi disszertációját „Ausztria annexiója és a nemzetközi diplomácia”²⁶³ címmel. 1966-ban rövid ideig a Magyar Történelmi Társulat titkára volt. Részt vett az osztrák–magyar tankönyv-egyeztetési munkálatokban is. „Az Osztrák Köztársaság külpolitikája 1918–1922”²⁶⁴ című értekezéséért 1976-ban nyerte el a történettudományok doktora címet. 1966 szeptembere óta tudományos munkatársként dolgozott a CH-ban, és ideiglenes megbízással ellátta az Intézet vezetését is. 1967 januárjában megerősítették tisztségében.²⁶⁵

256 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XV–141 00248, 005/2/1959. Aczél György levele, 1959. szeptember.

257 MOL 288. f. 5/423. ó. e. MSZMP Politikai Bizottság jegyzőkönyve, 1967. május 2.

258 A CH mint fedőszerv és Kerekes, alias „Gregor” állambiztonsági tevékenységének bemutatása külön tanulmány témájául szolgálhatna.

259 *Jemnitz János*: Kerekes Lajos (1927–1984). *Történelmi Szemle* 28. (1985) 650.

260 Az osztrákok szívesen fogadtak volna olyan ösztöndíjasokat is, akik „szakmailag kvalifikáltak, de politikai szempontok miatt a rendes ösztöndíjascserenél nem jöhetnek számításba”. MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XV–150 00121/1963. Beck István Meisel János művelődésügyi minisztériumi főosztályvezetőnek, 1963. január 18.

261 MOL XIX–J–1–j KÜM Ausztria 1945–1964 XIV–131 0059/7. Jelentés a Collegium Hungaricum 1963–64. évben végzett munkájáról és a leszűrhető tapasztalatokról.

262 Uo. 00475/23/sz. t./1963. Bizottsági döntés, 1963. június 13.

263 A védésről Sipos Péter számolt be a *Századok*ban: *Századok* 98. (1964) 885–889. A témáról a CH-ban is tartott előadást 1968. március 7-én. MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00389/3. Összefoglaló jelentés, 0029/14/68. Budapest, 1968. február 20.

264 *Pál Lajos*: Kerekes Lajos doktori értekezésének vitájáról. *Századok* 109. (1975) 1104–1112.

265 MOL 288. f. 7/274. ó. e. MSZMP KB Titkárság, 1967. január 30. 81/szem/1966.

CH-igazgatói kinevezésével érezhetően háttérbe szorult a műszaki-tudományos tevékenység, hangsúlyosabb szerepet kapott a történelem, a régészet-antropológia, a művészettörténet és a műemlékvédelem. Ómaga is vállalt előadásokat és rendszeresen publikált osztrák témájú írásokat. Mivel emiatt egyre több osztrák kritika érte,²⁶⁶ Budapestről kellett engedélyt kérnie kinti előadásaihoz és publikációihoz, „általában csökkentenie kellett” az osztrák vonatkozású történeti tevékenységét és elsősorban a követségi és CH-beli feladataira kellett koncentrálnia.²⁶⁷

Kerekes kezdettől magáévá tette azt a hivatalos álláspontot, hogy az ausztriai magyar tudományos és kulturális tevékenység célja a szocialista eszmék ottani terjesztése, és „bizonyos ismeretek szerzése abban a kulturális közegben, amelyet stagnálás, dekadencia és a nyugatnémet befolyásnak való kiszolgáltatottság jellemez”.²⁶⁸ Annak ellenére, hogy hivatalos magyar vélemény szerint Ausztria az ideológiai fellazítás nyugatról támogatott bázisa volt, a magyar fél ki akarta használni az ezt a célt szolgáló bécsi intézmények és szervezetek nyújtotta lehetőségeket a saját ideológiai fellazító céljaira. A „lecsendesítés stádiumából az aktív propaganda stádiumába lépő”²⁶⁹ ausztriai magyar kulturális külpolitika irányítására Kerekes személyében meg is találták a megfelelő embert.

Első részletesebb jelentésében a fellazító szándékú osztrák kultúra jól megkapta a magáét: „német-centrikus, antidemokratikus, szentimentális, klerikális, kozmopolita és provinciális egyszerre, a haladó művészeket pedig az elszigetelt kommunista párt nem tudja összefogni”. Mivel a CH tevékenységének 90%-a Bécsben zajlik, el kell érni a vidéki, a tömegeket elérő tevékenység fokozását.²⁷⁰ Ettől függetlenül meghívottként figyelemmel kísérte az osztrák kulturális külpolitika megtervezésével foglalkozó 1968. márciusi ankétot, és hasonló megbeszélést indítványozott a távlati célok rögzítése, a jobb koordinálás és a szocialista kultúra eredményesebb külföldi terjesztése érdekében.²⁷¹ Javasolta, hogy egy-egy érdekesebb területen működő ösztöndíjast is bevonjanak a kollégium működésébe.²⁷² 1968-ban elkészítette az 1969–1970-es évekre a magyar–osztrák kulturá-

266 A *Die Furche* című katolikus hetilap 1968. február 17-ei és március 2-ai számában kétségbe vonta Kerekes *Die Weisse Allianz, bayerisch-österreichisch-ungarische Projekte gegen die Regierung Renner im Jahre 1920* című, az Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut kiadványában megjelent tanulmánya állításainak hitelességét. MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 17. doboz, 001725. Beck István tájékoztatója, Budapest, 1968. március 16.

267 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 14. doboz, 001647/2. Beck István 28/6/1968. sz. t. feljegyzése, Budapest, 1968. március 8.

268 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 24. doboz, 10–135 005015/64.

269 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 19. doboz, 003288/3. A bécsi nagykövetség 23/3/sz. t. 1967. sz. jelentése, 1967. július 25.

270 Uo.

271 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00389/7. Simó Jenő 3/3/sz. t./1968. beszámolója, Bécs, 1968. április 3.

272 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 22. doboz, 001293/4. A Collegium Hungaricum 1967. I. félévi tevékenysége. Javaslatok az Ausztriában folytatandó kulturális és tudományos tevékenységünk távlati elveinek kialakításához. Bécs, 1967. augusztus 15.

lis egyezmény tervezetét.²⁷³ Jelentései általában optimista hangvételűek, első fél-éves vezetői tevékenységéről például a „rendkívüli erőpróba”, „összehangolt munka”, „példás kivitel”, „rendkívül kedvező politikai hatás”, „általános elismerés”, „meglepően nagyszámú közönség” kifejezések használatával számolt be.²⁷⁴ A CH 1968. második félévi tevékenységéről írt jelentésében közli feletteseivel, hogy „az osztrák propagandagépezet összpontosított támadása ellenére” olyan programot sikerült lebonyolítani, amely hozzájárult az ország politikai elszigetelődése veszélyének elhárításához: „Kulturális téren erőteljesebben haladhatunk előre” – szól a konklúzió.²⁷⁵

Kerekes többször indítványozta a külföldi kulturális tevékenységre vonatkozó általános alapelveket rögzítő konferencia összehívását, a magyar intézetek közötti kapcsolat megteremtését, és azt, hogy az éves munkaterv szakemberek által kidolgozott javaslatokból álljon össze – a tárcák képviselői és az intézeti igazgatók csak ezután foglaljanak állást.²⁷⁶

A CH történész igazgatója azt a Staatsarchivban folytatott kutatásai alapján kialakult meggyőződését is megosztotta feletteseivel, hogy a két világháború közötti osztrák hírszerzés valamennyi szála Dr. Theodor Hornbostel kezében futott össze. A volt budapesti osztrák követ a feljegyzés keltekor a *Donauraum* című folyóirat főszerkesztője és a nyugatnémet támogatással működő Donaueuropäisches Institut vezetője volt.²⁷⁷ Kerekes egyik utolsó igazgatói tevékenységeként betekintésre megkapta Gratz Gusztáv emlékiratát és *Magyarország története 1918–1944* című munkáját a szerző Bécsben élő lányától, és azzal javasolta a mű kiadását, hogy „hatásos eszköz lehetne a horthysta emigráció elleni harcban”.²⁷⁸ 1971 májusában, a Dortmundi Magyar Napokon pedig a magyar kulturális külpolitikai tevékenységről tartott előadást. A 40–50 fős, főképpen politikai területen tevékenykedő hallgatóság előtt elmondott beszéde „figyelemre méltó érdeklődést váltott ki”,²⁷⁹ ennek ellenére sem a korabeli

273 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 16. doboz, 00389/10. Javaslat a magyar–osztrák kulturális egyezményre. Simó Jenő 13/13/sz. t./1968 jelentésének melléklete, Bécs, 1968. június 17.

274 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 22. doboz, 001293/4. A Collegium Hungaricum 1967. I. félévi tevékenysége. Javaslatok az Ausztriában folytatandó kulturális és tudományos tevékenységünk távlati elveinek kialakításához. Bécs, 1967. augusztus 15.

275 MOL XIX–J–1–j KÜM 1969 Ausztria 20. doboz, 00205. Kerekes Lajos 29(1969) sz. t. jelentése a CH 1968. második félévi tevékenységéről, Bécs, 1969. február 4.

276 MOL XIX–J–1–j KÜM 1970 Ausztria 24. doboz, 00205/2. Kerekes Lajos 028/1970. sz. t. jelentése, Bécs, 1970. június 23.

277 ÁBTL 3.2.3. Mt–381/1. „Gregor”-ügy dosszié, Z–1042, 61. doboz, III/I. Csf. 2–D alosztály. „Egri” jelentése, Bécs, 1970. október 21. 53/2–1291/1970, ill. 135/2–246/70. 1970. március 27-i feljegyzés, a jelentéshez csatolva.

278 Uo. 003274. Kurtán Sándor jelentése, Bécs, 1970. december 22. A mű végül csak 2001-ben jelent meg: *Gratz Gusztáv: Magyarország a két háború között*. Szerk., jegyz., utószó: Paál Vince. Osiris, Bp., 2001. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok).

279 MOL XIX–J–1–j KÜM 1971 NSZK 80. doboz, 109–717. 001444/7. Hamburger László, a Magyar Népköztársaság Kölni Kereskedelmi Képviselete vezetője a dortmundi „Magyar Hét” mérlegéről, 1971. május 14.

magyar sajtótermékekben, sem a KKI különböző aktáiban, sőt belső tájékoztatójában sincs nyoma.

1971 augusztusában még részletes jelentésben cáfolta, hogy a CH Volkswagen kisbuszát – az utolsó időszakban már saját gépkocsivezető nélkül – nem a kiállítások és filmestek számával arányban használták volna.²⁸⁰ Igazgatói időszakának legfőbb eredményét Kurtán Sándor bécsi nagykövet így foglalta össze: „A többi szocialista országnak nincs ilyen erős és széles tevékenységű kultúrközpontja.”²⁸¹ A CH pedig a „korábbi egyetemista szálló jelleg” helyett a magyar kultúra otthonává vált.²⁸² Egy informátortól származó hírszerzési anyag szerint a CH a látogatók száma és a program változatossága alapján a francia és az olasz kultúrintézet után az 1960-as évek végére a harmadik helyet foglalta el a bécsi külföldi kulturális képviseltek között. Főleg a tudományos rendezvényeket kísérte nagy érdeklődés.²⁸³ Kerekes a bécsi és berlini külügyi szolgálati évek után Debrecenben lett egyetemi tanár.²⁸⁴ 1984-ben bekövetkezett halálakor a *Népszabadság* pár soros nekrológja „a magyar kultúrának a szó szoros értelmében vett szenvedélyes követeként” búcsúztatta, aki „barátokat szerzett hazánknak, kultúránknak”.²⁸⁵

Párbeszéd²⁸⁶ a „textilfüggönyön”²⁸⁷ keresztül

Az 1960-as évek nagypolitikai enyhülési folyamata a vasfüggöny két oldalán lévő országok közötti kapcsolatok és együttműködés aktiválásához is hozzájárult. Helsinkii szellemét megelőzve a pragmatikus állami/tartományi kül- és kultúrpolitika, illetve a békés egymás mellett élés és a jószomszédi kapcsolatok létesítésének igénye sikeresen egymásra találtak. Burgenlandi kormánydelegáció járt – nem hivatalosan – Győr-Sopron megyében már 1962. május 22–23-án,²⁸⁸ Vas megyében pedig 1965. július 14–15-én.²⁸⁹ 1963–1964-ben már töbttucatnyi határ

280 MOL XIX–A–33–a KKI Ausztria 1971 801. doboz, 3414. Kerekes Lajos 102/1971. Adm. jelentése, Bécs, 1971. augusztus 31.

281 MOL XIX–J–1–j KÜM 1970 Ausztria 24. doboz. Kurtán Sándor 79/1970. sz. t. jelentése, Bécs, 1970. július 16.

282 *Szirtes I. J.*: i. m. (54. jz.) 98.

283 ÁBTL 3.2.3. Mt–381/1. „Gregor”-ügy dosszié, Z–1042, 61. doboz, III/I. Csf. 2–D alosztály. „Egri” jelentése, Bécs, 1969. június 24. 53/2–631/69, ill. 135–139/69.

284 Életrajzi adataihoz ld. Új Magyar Életrajzi Lexikon. III. H–K. Főszerk. Markó László. Magyar Könyvklub, Bp., 2002. 870–871.

285 Elhunyt Kerekes Lajos. *Népszabadság* 1984. nov. 22. 8.

286 Herskó János filmje, 1963.

287 „A vasfüggöny úgy látszik már textiltől van.” Klaus kancellár vélekedett így 1964 végén. MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 23. doboz, 00652/1965. Jelentés a Barcs Sándor vezette magyar újságíró küldöttség 1964. november 16–december 4-i ausztriai útjáról. Bécs, 1965. január 6.

288 A nem hivatalos vagy félhivatalos – magyar részről már 1955–1956 folyamán felvetett – látogatással kapcsolatban csak az előkészítésre vonatkozó iratok állnak rendelkezésre. Iratok 2. 218.

289 MOL XIX–J–1–j KÜM 1965 Ausztria 23. doboz, 446/VI/65. sz. t. feljegyzés, 1965. október 19.

menti kulturális és sporttalálkozót szerveztek.²⁹⁰ Burgenland jelentőségét az ot-tani magyar kisebbség és az 1968-ban létrejött Burgenlandi Magyar Kultúregye-sület is növelte, amelynek első nagyobb rendezvényéről, egy felsőpulyai (Ober-pullendorf) disznótoros vacsoráról a nagykövetség még „taktikai okokból” távolmaradt, de az év végi nagykövetségi vacsorára már a burgenlandi vezetők is hi-vatalosak voltak.²⁹¹

2011 júliusában, a stájer Fürstenfeldben, a pannon térség (Ausztria, Ma-gyarország, Szlovénia és Horvátország) jeles kutatóinak részvételével immár 41. alkalommal került sor a lassan fél évszázados múltra visszatekintő Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpóziumra. 1960. január 14-én, a burgenlandi Mogersdorf-ban ült össze Edmund Zimmermann osztrák történész javaslatára egy munkabi-zottság, amely a tartományi kormánnyal együttműködve az 1664. augusztus 1–2-án, Szentgotthárd és Mogersdorf/Nagyfalva között lezajlott Habsburg–török összecsapás 300. évfordulójának megünneplésére szerveződött. A rendezvény si-kere a helyi lokálpatrióta udvari tanácsosokat igazolta. Az eseményért felelős XII/2-es ügyosztály vezetője, a tartományi levéltár-könyvtár igazgatója, August Ernst valóságos udvari tanácsos megállapodott a történelmi emlékhelyek fenntartása és gondozása céljából létrejött helyi civil egyesülettel (Schlößlverein Mogersdorf), hogy évente előadásokkal, irodalmi és zenei programmal fognak emlékezni a csatára.

Burgenlandi levéltári források alapján a kultúrtörténeti szimpózium mai formáját illetően Franz Gall, a bécsi egyetemi levéltár vezetője (1953–1982) volt az igazi *spiritus rector*, aki 1967. szeptember 13-án kelt beadványában a tiroli Alpbachban 1945-től évente megrendezett interdiszciplináris Európai Fórum²⁹² mintájára létrejövő, a Mogersdorfi Kulturális Napok programsorozatába beépít-ve maximum ötnapos tudományos szeminárium megvalósításához kért támoga-tást. Méltatva Burgenland kulturális teljesítményét és történelmi szerepét, amellyel egyesítette az egészséges föderalizmust és az osztrák patriotizmust, és amelyet a Nyugat és a Kelet közötti fekvése révén a népek megbékélésében ját-szott, egy valódi vitafórum létrehozását javasolta Ausztria „tegnapi és mai ellen-ségei és barátai számára”, hogy a tervek szerint bemutassa Ausztriának a világ kultúrájában élvezett jelentőségét.²⁹³ A burgenlandi tartományi kormány felka-

290 MOL 288. f. 5/347. ó. e. MSZMP Politikai Bizottság jegyzőkönyve, 1964. október 21. Puja Frigyes előterjesztése.

291 MOL XIX–J–1–j KÜM 1968 Ausztria 14. doboz, 00819/23. Simó Jenő 10/30/1968. sz. t. tájékoztatója, Bécs, 1968. december 19.

292 A KKI ezt a programsorozatot is figyelemmel kísérte, 1969-ben Zimonyi Andrea képviselte az intézetet. MOL XIX–J–1–j KÜM 1970 Ausztria 23. doboz, 00944/1. Összefoglaló jelentés, 1969. Budapest, 1970. március 20. Uo. 0029/16–1/II/1970, melléklet. Rosta Endre Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettesnek, 1970. május 5.

293 Burgenländisches Landesarchiv (Eisenstadt), Internationales Kulturhistorisches Symposion Mogersdorf (= BLA Mogersdorf), 7–AB–A110–1999 Jg. 1967–1973. Bd. I. 1967–1969. XII/2–352. Promemoria betreffend die Abhaltung eines wissenschaftlichen Seminars im Burgenlande.

rolta az ötletet, 1968. november 5-én Ernst hivatalosan is felkérte bécsi kollégáját az együttműködésre.²⁹⁴ Az iratok szerint Fred Sinowatz tartományi kulturális tanácsos is bekapcsolódott a szervezésbe, és a tartományi kormány elé vitt indítványában nem csupán Ausztriából, hanem egész Európából javasolt meghívni előadókat. 1968. december 19-én született meg a döntés arról, hogy 1969. július 28. és augusztus 2. között, August Ernst ügyosztályának felügyeletével, Franz Gall tudományos irányításával és a Schlößlverein helyi szervezésében bonyolítják le az első szimpóziumot.

Gall részletes programjavaslata 1969 januárjára készült el, ebben konkrét név nélkül „egy magyar vendég” meghívása szerepel,²⁹⁵ mert nem ismertek olyan magyar turkológust, „aki egyidejűleg viszonylag jól beszél németül és jó előadó is”²⁹⁶. A rövid idő alatt megérkezett magyar javaslattal²⁹⁷ egyetértve Perjés Géza hadtörténést kértek fel, aki viszont mintegy egy hónapot várt felettesei hozzájárulására.²⁹⁸ Rajta kívül – a burgenlandi tartományi kormány ösztöndíjával – hosszas huzavona után Hegyi Klára és Sinkovits István utazhatott Mogersdorfbba.²⁹⁹ Ettől függetlenül örömteli, hogy Magyarország kezdettől fogva képviseltette magát ezen a regionális találkozón, pedig a nemzetközi eszmecsere-kapcsolatos korábbi tapasztalatok más döntést is eredményezhettek volna. Az 1967. október elején Karlsteinban rendezett írótalálkozó kapcsán ugyanis a bécsi nagykövetség jelentése a nyugatnémetek aknamunkáját, az emigráns elemek hangadó szerepét és a morális szempontból botránys mellézköngéket emelte ki: „a találkozón részt vevő írók egy része állandó *delirium tremens* állapotában volt.”³⁰⁰ Az egyéb, alapvetően finanszírozási³⁰¹ problémák ellenére Ernst annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a 150 ezer schilling összköltségűre tervezett rendezvény „a Rába-völgy történelmi, a modern élet hektikájától távol fekvő, idillien nyugodt földjén sikerrel kecsgetet Ausztria és szomszédos államai közötti kulturális kapcsolatok szempontjából”.³⁰²

Mogersdorfbban összesen három megbeszélést tartottak a tartományi kormány, a programfelelősök és a helyi politikai és kulturális élet vezetői Julius Gmoser, a Schlößlverein vezetőjének elnökletével. Részletekbe menően egyez-

294 Uo. XII/2–254/2–1968. August Ernst levele, 1968. november 5.

295 Uo. XII/2–36/7. Gall levele a burgenlandi tartományi kormányhivatalhoz, iktatva 1969. január 17., melléklet.

296 Uo. XII/2–51/40–1969. Ernst levele Zimányi Verához, 1969. január 20.

297 Uo. XII/2–36/12. Zimányi Vera válasza, 1969. január 27.

298 Uo. XII/2–36/15. Perjés Géza válasza, 1969. március 8.

299 Uo. XII/2–36/76–1969. Zimonyi Andrea, a KKI osztrák főelőadójának távirata.

300 MOL XIX–J–1–j KÜM 1967 Ausztria 21. doboz, 001373. Simó Jenő bécsi nagykövet 6/49/sz. t./1967 jelentése, Bécs, 1967. december 20.

301 A rendezvény egyik zenei programjának közvetítésével kapcsolatban az Osztrák Rádió és Televízió (ORF) programigazgatója, Alfred Hartner kikérte magának, hogy a tartományi kormány mondjon véleményt arról, mi érdeklí az ORF-et, továbbá hogy nem közvetlenül a zenei főosztállyal egyeztettek, hanem a burgenlandi stúdióval. BLA Mogersdorf 7–AB–A110–1999 Jg. 1967–1973. Bd. I. XII/2–36/26–1969. Alfred Hartner levele, 1969. április 2.

302 Uo. XII/2–36/17–1969. Ernst tájékoztatója a mogersdorfiaknak, 1969. március 25.

tettek a honoráriumokról, a résztvevők elszállásolásáról, a programokat kísérő rendezvényekről, az ösztöndíjak kiírásáról és a plakátok nyomtatásáról is.³⁰³ A burgenlandi tartományi kormány 1969. június 11-ei ülésén döntött arról, hogy a „történelmi szeminárium” rendezési költségeinek nagyjából felét, 70 ezer schillinget a Schlößlverein rendelkezésére bocsát.³⁰⁴ Végül az Oktatási Minisztériumtól, az Osztrák Rádiótól, a tartományi kormánytól és levéltártól, Mogersdorf községtől, továbbá számos alapítványi és egyéb támogatásból befolyt finanszírozási összeg meghaladta a kétszázezer schillinget.³⁰⁵ Ennek tekintélyes részét Peter Stummer *A balga és a halál* című, Hugo von Hofmannsthal szövegére írott oratóriumának ősbemutatója emésztette fel.³⁰⁶

Az „Ausztria és a törökök” címmel megrendezett tanácskozás 75 résztvevőjét és az Ausztrián kívül Magyarországról, Jugoszláviából és az NSZK-ból érkezett 15 előadót a mogersdorfi iskolában köszöntötték.³⁰⁷ Az egyik nagyobb osztályteremben megtartott előadások szünetében, a „magyar napon”, Perjés „Magyarország és a törökök” című előadása után – nem sokkal a CH-ban tartott premiért követően³⁰⁸ – levetítették az *Egri csillagok* című filmet is.³⁰⁹ A július 31-ei nyugat-magyarországi kirándulást szervező Horváth Ferenc, a Vas megyei Levéltár igazgatója³¹⁰ mellett Takács Miklós, a szombathelyi Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár igazgatója és Kerekes Lajos is gyarapította a magyar résztvevők számát. Nehéz elképzelni, hogy Kerekes ne szólt volna hozzá a későbbiekben is „elég robbanóanyagot tartalmazó” előadások valamelyikéhez.³¹¹ Perjés Géza úgy vélte, hogy „az objektív, előítéletektől mentes vita nem sértő, nem okoz sebeket, sőt segíti begyógyítani a régieket”.³¹² Az 1969 novemberében tar-

303 Uo. XII/2–36/25–1969. Jegyzőkönyv a mogersdorfi megbeszélésről. 1969. április 10.

304 Erről Sinowatz 1969. június 17-én tájékoztatta Gmosert. Uo. XII/2–36/34–1969.

305 A szervezők levélben fordultak Kreisky külügyminiszterhez, Jonas szövetségi elnökhöz, különböző bankok és cégek mellett még a melki apátságához is. A levelek megtalálhatók: uo. XII/2–36/41–1969.

306 Uo. XII/2–36/50–1969. Az 1969. június 10-i utolsó előkészítő megbeszélés jegyzőkönyve. Pedig még sokat spóroltak is, ugyanis az oratórium előadására elsőként kiszemelt szlovén filharmonikusok részvételét az általuk kért horribilis összeg (172 ezer schilling) miatt lemondták. Uo. XII/2–36/13–1969.

307 *Johann Seedoch–Hans Zimmermann: Die Anfänge des Internationalen Kulturhistorischen Symposions Mogersdorf. Burgenland-Jahrbuch (1989) 63.*

308 1969. május 19-én, Várkonyi Zoltán rendező és felesége, a Ceceynét alakító Szemere Vera részvételével zajlott le a CH-ban a film díszbemutatója. Kulturális kapcsolatok kronológiája. A KKI belső tájékoztatója 1969. 119.

309 BLA Mogersdorf 7–AB–A110–1999 Jg. 1967–1973. Bd. I. XII/2–36/37–1969. A szimpózium programja. A film kópiáját Kerekes Lajos követségi tanácsos bocsátotta rendelkezésre. Uo. XII/2–36/43–1969.

310 Uo. XII/2–36/46–1969. Sinowatz levele Gonda György Vas megyei tanácselnöknek, 1969. június 16.

311 *August Ernst: 20 Jahre „Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf”. Burgenland-Jahrbuch (1989) 64.*

312 BLA Mogersdorf 7–AB–A110–1999 Jg. 1967–1973. Bd. I. XII/2–36/80–1969. Perjés Géza levele, 1969. augusztus 6.

tott második, Ausztria és a délszlávok kapcsolatát vizsgáló szimpóziumot előkészítő mogersdorfi megbeszélésen is kifejezték azt az általános kívánságot, hogy kevesebb előadás mellett több teret biztosítsanak azok megvitatásának.³¹³

A viták során tapasztalt bizalmatlanság és feszültség ellenére a Gonda György Vas megyei tanácselnök és a szlovén Vanek Šiftar további közös rendezvényeket javasolt Ernstnek, aki 1969 decemberében Budapestre is elutazott a KKI-nál történő egyeztetésre.³¹⁴ A még 1969-ben, Vas megye, Szlovénia és Burgenland képviselői között lebonyolított „Eisenstadti beszélgetések”, majd Horvátország 1971. őszi csatlakozása³¹⁵ vezetett Mogersdorf nemzetközivé tételéhez.³¹⁶

1970. április 24-én a Kulturális Kapcsolatok Intézetének képviselőjében Zimonyi Andrea főelőadó,³¹⁷ a maribori felsőoktatási intézmények egyesületének főtitkára, Janko Kuster és a házigazda, a burgenlandi tartományi kormány kulturális tanácsosa, Fred Sinowatz német, magyar és szlovén nyelven készült előszerződést írtak alá, mely 1971. január elsején lépett hatályba.³¹⁸ Eszerint a pannon térség népei új történelmi képének kimunkálása, a múltbeli torzulások okozta előítéletek meghaladása és a népek közötti kulturális megbékélés előmozdítása céljából évente megrendezik a programban részt vevő országok valamelyikében a kultúrtörténeti szimpóziumot.³¹⁹ Bár végleges szerződés azóta sem született a kisebb módosításokkal elfogadott burgenlandi megállapodástervezetből,³²⁰ az osztrák tartományok kevés és szövetségi szinten csak korlátozott mér-

313 Uo. XII/2–36/99–1969. Jegyzőkönyv a mogersdorfi megbeszélésről, 1969. november 10.

314 Ernst már 1958 nyarán is járt Budapesten és levéltári kutatásokat végzett. Iratok 2. 21.; MOL XIX–A–33–a KKI Ausztria 1967–1970 800. doboz, 5034/II./70. Zimonyi Andrea feljegyzése, Budapest, 1970. június 17.

315 *Roland Widder: „Mogersdorf” – Metapher für eine europäische Miniatur. Zu den Organisationsbedingungen einer Idee.* In: Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Harald Prickler zum 60. Geburtstag. Eisenstadt, Burgenland. Landesregierung, 1994. (Burgenländische Forschungen. Sonderband 13.) 485.

316 *Ernst, A.*: i. m. (311. jz.) 65.

317 Eredetileg Antal László, a KKI főosztályvezetője lett volna az aláíró, aki egyéb elfoglaltsága miatt csak arra tett ígéretet, hogy „valaki feltétlenül” képviseli az intézetet a tárgyaláson. BLA Mogersdorf 7–AB–A110–1999 Jg. 1967–1973. Bd II. 1970. XII/2–35/127–1970. Talán ezzel is összefügg, hogy Sinowatz a Zimonyival folytatott külön tárgyaláson csak képviseltette magát. Uo. XII/2–37/134–1970. Megbeszélés Sinowatznál, 1970. április 23.

318 Uo. XII/2–40/150–1970. Fred Sinowatz jelentése, 1970. május 29.

319 Wortlaut des Vertrages. Burgenland-Jahrbuch (1989) 66., ill. BLA Mogersdorf 7–AB–A110–1999 Jg. 1967–1973. Bd. II. 1970. XII/2–37/135–1970.

320 Ennek többek között az volt az oka, hogy az osztrák törvények értelmében Burgenland nem köthetett kulturális szerződést külföldi államokkal, és az pedig felettébb furcsán nézett volna ki, ha a két szocialista állam mellett a mogersdorfi Schlößlverein lett volna a szerződő partner. Mindenesetre Franz Karasek jogi véleményében ígéretet tett arra, hogy a közeljövőben – hat év kellett még a megszületéséhez – kötéendő kulturális egyezménybe beveszik majd Mogersdorft is. BLA Mogersdorf 7–AB–A110–1999 Jg. 1967–1973. Bd. II. 1970. XII/2–33/116–1970. 1970. március 12.

tékben respektált államközi együttműködési formái közül kiemelkedik az egyedülálló mogersdorfi vállalkozás. A vasfüggöny árnyékában „a kiskapuk nyiladozásával megindult valami”.³²¹ A részt vevő államok – immár megváltozott államjogi keretek között – napjainkban is különösen fontosnak tartják az egy kivétellel évente megrendezett multilaterális és regionális tanácskozás hagyományának további ápolását.

*

Összességében a Kurtán Sándor bécsi nagykövet jelentésében tetten érhető „egy lépés előre, két lépés hátra” jellegű bizonytalanság jellemezte a tárgyalt korszak magyar kulturális külpolitikai törekvéseit: „gyakran felmerül a kérdés: elég kezdeményezők, elég offenzívek vagyunk-e? Első megállapításunk csakis az lehet, hogy kezdeményezők vagyunk. A második: lehetnének bizonyára még aktívabban, de kérdés, hogy a fejlődés jelenlegi szorgos üteme mellett szükséges-e gyorsítás?” A nagyobb tempó „irritálhatná az osztrák felet, s felszínre hívhatná az el-lenerőket”.³²² A hét szűk (?) esztendő a kapcsolatok fejlesztéséért elkötelezett politikusok tevékenységének, illetve az országos és tartományi/megyei kezdeményezések növekvő számának köszönhetően – a pénz és gyakran a valós koncepció hiánya, továbbá a több kérdésben tetten érhető magyar halogató taktika és állambiztonsági tevékenység ellenére – a két ország közötti viszony jelentős javulását eredményezte. A későbbi fejlemények bizonyították, hogy igaza volt Hankiss Jánosnak, aki szerint a „a kultúrértékek megmaradásának törvénye” értelmében a kultúrdiplomáciában felhasznált energiákból semmi sem megy veszendőbe.³²³

RÓBERT FIZIKER

SEVEN LEAN YEARS(?):

THE LION PREPARES FOR A JUMP

CHAPTERS IN THE HISTORY OF AUSTRO-HUNGARIAN CULTURAL RELATIONS (1963–1970)

Despite a cohabitation which had lasted for several centuries, the politological analysis of Austro-Hungarian cultural relations in the postwar period only began in the early 1980s. The very sporadic Hungarian historiographical research has mainly focused on the period between 1945 and 1965, and on the behaviour of Austria in 1956.

The cultural aspects of this network of relations, the extension of which was unique in the whole system of contacts between the Western democracies and the countries of the Soviet block, and played a decisive role in the attempts of the Kádár regime in opening towards the West, have already begun to be explored as well. It is a

321 *Rajnavölgyi G.*: i. m. (199. jz.) 24.

322 MOL XIX–J–1–j KÜM 1971 Ausztria 24. doboz, 00686/30. Kurtán Sándor 5/22/1971. sz. t. jelentése, Bécs, 1971. október 25.

323 *Hankiss J.*: i. m. (77. jz.) 10.

brief but eventful period of Austro-Hungarian cultural diplomacy which the present study aims to examine.

In the history of Hungarian cultural diplomacy towards Austria, based on a nostalgia for the common historical past and on reasonable political considerations, it was certainly not the 1960s which yielded the most spectacular results. Yet an analysis of the period between the two symbolic dates, that is, 1963, when the Collegium Hungaricum at Vienna was reopened, and 1970, when the government of Bruno Kreisky came to office, is important even if it can be registered as a fact that it was neither preceded nor followed by seven fat years, for it was certainly then that the foundations for a good relationship between the two neighbouring countries and for their further development were laid.

The activities of the politicians who aimed to widen the boundaries set by political neutrality by turning towards the East, and formed the image of an old-new Austria, met in a favourable international climate with the similar efforts of the Hungarian leadership, and thus contributed to the deconstruction of the cliché-like enemy images, and to the strengthening of the idea of European unity.

On the other hand, both parties, rather unwillingly than willingly, adopted a Latin proverb. “Nihil petere, nihil recusare”, that is, nothing has to be initiated nor refused, was the motto of Hermann Withalm, deputy chancellor delegated by the Austrian People’s Party. Consequently, while the Austrians showed themselves “somewhat receptive”, the Hungarians were also willing to “take certain steps”. As a result, it was a rather hesitant “one step forward, two steps backwards” which characterised in this period the cultural foreign policies of Austria and Hungary towards each other. On the Hungarian side it was Lajos Kerekes, the historian-president of the Collegium Hungaricum, and on the Austrian one Franz Karasek, a foreign policy expert of the People’s Party, who did most for a new “K. u. K.”, that is, for the formation of tenseless cultural and scientific relations between the two countries set on the boundary which separated two world systems.

Thanks to the activities of politicians devoted to the task of developing the relationship, and to the growing number of national and regional initiatives, and despite the lack of money and clear conceptions, as well as the sometimes evidently dilatory Hungarian behaviour and the interference of state security, the seven lean (?) years did result in a considerable improvement of the relationship between the two countries.

A symbolic and unique example of the cultural relationship between the two countries was the enterprise of Mogersdorf. In June 2011 the International Symposium of Cultural History, which can now look back on a tradition of almost half a century, was organised for the 41th time, with the participation of the most eminent scholars of the Pannonian region, in the Styrian town of Fürstenfeld. The participating countries, despite the altered state structures, continue to lay stress on the importance of maintaining the tradition of multilateral and regional conferences and the further development of cultural relations.

